

EGY-KÉT

ŐSZINTE SZÓ

TÁRSADALMI VISZONYAINKAT
ÉRDEKLŐLEG.

ÍRTA
KENESSEY KÁLMÁN.

TARTALOM.

- I. RÖVIDKE TÁJÉKOZÁS.
- II. REÁL IRÁNT:
- III. A FÖLDIPAR.
- IV. RENDEZZÜK MAGUNKAT.
- V. AZ IRODALOM.
- VI. CSALÁDI ÉLET-NEVELÉS.
- VII. PILLANTÁS TÁRSAS ÉLETÜNKRE.

Pest, 1857.

Nyomatott Gyurian Józsefnél. Papnövelde utca 7. sz

I.

Mocsáry Lajos Magyar Társasélet című kitűnően jeles tollal dolgozott röpiratát átolvasván, nem menekedhettem a gondolattól eszméi fonalát fölfogni, egy részben tovább fűzni, más részt eltérő nézeteimet is előadni.

Ím mint a szíves olvasó láthatja, meg is kísértetem szándékomat kivinni, közrebocsátván e kis vázolatot, melynek tán egyetlen érdeme az, hogy őszinte.

De bár messziről sem ígérhetek parányi dolgozatomnak oly fogadtatást, minővel Mocsáry találkozott, legyen szabad mégis annyira hízelegni magamnak, hogy higylem, miként egyről másról más életnézettel öszveírt soraim, szinte az élet, a tapasztalás terén merített kútfőből erednek, s így számíthatnak is az olvasó közönség egy részének szíves figyelmére.

Ha lesznek, aminthogy lesznek is tételek, gondolatok, melyekben szerzővel egyezünk, csak annak leend az bizonyága, hogy ugyanazon egy tiszta forrásból merítettünk mindketten, a hazaszeretet tiszta forrásából, s hogy eszerint vannak dolgok, melyekről csak ugyanazon egy fogalommal bírhat minden gondolkodó fő.

Czélunk egy, – adja az ég, sikerüljön megközelítenünk azt, egyikünknek vagy másikunknak, mindegy, csak cél legyen érve, mert a cél: előmozdítani javát a népnek, melynek büszkén valljuk magunkat tagjainak lenni.

Az idők változnak, s mi is változunk az időkkel, szóról szóra igaz e római példabeszéd. Vegyük csak e fogalmat: h a z a f i s á g; mily különböző jellemmel, meghatározással bírt e szó különböző időkben.

Volt idő, midőn hazafi volt az, ki, ha az országveszélyben forgott, nem késett vérét s vagyonát fölajánlani annak védelmére, s ha gazdag volt, csapatot toborzott; ha szegény volt, elhagyva mindent, s védtelen családját Isten oltalmába ajánlva, gondolkozás nélkül övezte föl harci szablyáját, s ült lovára föl.

Volt idő ismét, midőn hazafi volt az, ki a zöld asztal mellett önzés és félelem nélkül küzdött a hon javáért.

S most ki a hazafi? – Az-e az, ki mogorva fájdalommal csügg ámulton, s nem akar tudni semmiről többé azt tartván, hogy mivel ez is meg ez is elveszett, hát veszzen el minden, e mindennel nevünk is.

Oh nem ez a jelen idő szerinti hazafi, ki csak akkor tud szeretni valakit, midőn a ragyogó szerencse mosolyog reája, s ha az idők megnehezedenek érzései tárgya fölött, a szép múlt fölött rajongó fájdalommal fordul el tőle; oh ez nem hazafi, ez az önzés embere, ki magát jobban szerette mindig hazájánál, csak azért örült fényének, mert sugarait reá is vetette, s a sugárok árjában jól esett neki

melengeni, fényleni; de a nehéz idők nem tetszenek neki, ő csak a vidám ifjúság csillagába volt szerelmes, a beteg, halvány szenvedőtől kétségbeeséssel fordul el.

– comme l' hirondelle,
 Qui vient dans les beaux jours
 Et qui s' enfuit l' hiver.

Ki hát az, ki a hazafiúi szép névre érdemes?

Úgy hiszem hogy egyedül az, ki partot érven a hájtörés után, a közös ház szerzteúszkáló romjait halászatja öszve, nem vet meg egy szegecskét, egy szálkát sem, mindent, mindent igyekszik öszveszedni, gondosan, kegyelettel őrizni; hiszen mind e dibdabság a közös épület alkotórésze volt, – elrakom, gondolja magában – jó lesz egy kunyhóhoz, ha várat, ha kastélyt nem építhetünk, e kunyhó is kedves lesz előttem; hisz e kunyhó, ha nem elég tág is arra, hogy fényes vigalmakat rendezzünk benne, vihar idején mégis meghúzhatjuk magunkat árnyékában.

Vagy is világosabban szólván, hazafi az, ki látván, hogy hiszen ugyanazon föld ez, melyet az előtt tapodtunk, ugyanazon nap mosolyog reá, ugyanazon bérezek néznek rája, s ha változtak is ön hibánk miatt a körülmények, nincs-e elég tér tenni, hatni, alkotnia annak, ki nem szűnt meg szeretni hazáját?

Nincs-e meg a legfőbb tényező, a nemzeti nyelv, s nem kell-e azt művelni? nincs-e meg az irodalom, nem kell-e azt pártolni, jótékonyságát terjeszteni? nincsenek-e meg az ősi barázdák, melyeket okszerűen mívelni szükség? nincs-e rés ezer meg ezer, a törvény és jo-

go ss s ág korlátain belül tenni, hatni, ezrek és milliók számára?

Ki az, ki oly kicsi, oly semmi volna, hogy az ő parányi körében megtévén mindazt, mit emberileg tennie engedtetek, közvetve a közjó előmozdításán ne munkálkodnék?

Nem oly könnyű, oly mulatságos, oly dicsőséges dolog, az igaz, most jó polgárnak lenni, mint a vagyონrendítő tisztújítások idejében; és nem is oly jutalmazó, de épen azért tán nagyobb, még a legszűkebb körben is.

Ha végig nézünk a történet könyvein, úgy fogjuk találni, hogy az anyagi jólét útján virult föl mindenütt a szellemi jólét, és a szegénység és műveletlenség oly közel rokonok egymással a népek életében.

Nem ok nélkül iparkodott a nagy Széchenyi népe figyelmet az anyagi érdekek felé irányozni, tudván, hogy az ekként fejledező vagyónosság az erkölcsi jólét vagyis műveltségi erőnek is kútfeje.

Itt hát a tér hazámfiái, mely kibányászás végett előttetek áll. – Szép, tágas tér a pilitikai küzdterről leszorult tetterőnek. – Saját magatoknak, általatok polgártársaitok-, s közvetve a haza közjava, jóléte ígérkezik a cselekvés magas béréül. – A nélkül hogy a szellemi élet mozzanatai irányában közönbösöknek lenni szabad volna, működjeteK ernyedetlenül az anyagi érdekek előmozdításán, – a többi aztán magától jó.

A vagyónnal rendesen, mert kivételt mindenütt megengedek, bizonyosan beköszönt a műveltség is.

S a vagyónos, gazdag művelt ember kétségtelenül több anyagi áldozatot hozhat a közjóért, mint a legszel-

lemdúsabb vagyontalan a legjobb akarat mellett is; – mert végtére is a pénz a nervus rerum gerendarum – ez az a mindenható szekerkenőcs, mi nélkül a polgárzat szekere szörnyen nyikorog.

Az alap azonban mégis az erkölcsi élet szeplőtelen tisztasága legyen, mi nem egy ugyan a műveltséggel – mert a legkevésbé tanult vagy művelt ember is lehet erkölcsileg nagy. – Nehogy, ha teljesen az anyag embe-reivé válunk, akadhasson költő, ki elszomorodottan az erkölcsi pangás fölött, így kiálthasson fel a hajdankor dalnokával:

O cives cives, quaerenda pecunia primum est,
Virtus post nummos?! – – – –

II.

Föltévén, hogy a kiindulási pont, az erkölcsi szeplőtelen erő ingatlanul áll nemzetünk minden rétegében, mit örömet tartok ténynek lenni, habár oly elfogult nem vagyok is, hogy higgyem, miként e tekintetben a netovábbnál állunk, – szóljunk először is anyagi jobblétünk mikénti előmozdításáról.

Az anyagi jobblét előmozdításának számtalan eszközei vannak, mint az ipar ezerkarú vállalatai, a kereskedelem, a földművelés, – s mindezek mellett a takarékos életmód.

Az ipar tekintetéből akar a kézmű-, akar a gyáripart, ide véve még a földművelést is, messze hátra vagyunk.

E hátramaradásunknak azonban éppen nem az az oka, mintha értelmes nemzetünk az ipar bármely ága tanulmányozására s folytatására alkalmatlan volna, inkább tán az előbbi századok harcias szellemét, s a későbbi politikai életet hozhatjuk föl e tekintetbeni hátramaradásunk okaiul, melyek annyira elfoglalták őseink, apáink, s az újabb időben saját magunk tetterejét, hogy sem idő, sem hajlam nem maradt egyéb foglalkozáshoz. – De

más részről mondjuk ki mentségünkre azt is, hogy az ipar, a kereskedés fejlődésére geographiai helyzetünk sem volt kedvező, s ha ezentúl kedvezőbb lesz állapotunk, csak a vasutak s a dunai szabad hajózás teszik azzá.

Ha meggondoljuk, mennyi kincs kever kizsákmányolatlanul hazánkban, mily óriási tér nyílik az iparnak semmiből merhetlen nagyságra emelkedni, ha egyrészt szomorító is a jelenben, úgy másrészt a nagy jövődő biztos zálogául tekinthető, – Mily roppant téré van a vas-, a réz-, ón-, czin-, a len-, a szóda-, posztó- stb. gyáraknak, mindenki tudja, csak tőke kell ide és piac, s oly merhetlen gazdagság forrása nyílik meg, mely sokkal, igen sokkal nagyobb az arany és ezüst bányák jövedelménél.

E tekintetben azonban még nevelni kell az embereket, egy politizáló, s dilettáns földművelő nemzetből nem lehet egy ütessel iparúzóit teremteni.

Azt hiszem, kiábrándultunk már az ügyvédi diplomák mámorából, s belátjuk, hogy nem csak azért kell iskolába járattatni, s drága pénzen taníttatni a növendékséget, csak hogy épen annyit lehessen rólok elmondani, hogy végzett fiatalember. Hanem a ki egyszer költ gyermeke növelésére, taníttatására, meg is kívánja tőle, hogy oly tanulmányokat válasszon magának, melyek által egykor kenyerét is képes lesz magának beszerezni; s nem fog egyszerűen, minden más törekvés nélkül, az ősi telekre támaszkodni, élete fentartása tekintetéből, – meg nem gondolván azt, hány testvére között fog az föl-oszlani.

Itt az ideje, ha eddig nem történt volna az meg, le-

vetközni azon kisszerű s valóban nevetséges hiúságot, – gögöt – melylyel a magyar patrícius eddig az ipart s annak kezelőit nézte, teljesen méltóságán aluli dolognak tartván magának, vagy gyermekének azzal foglalkozni, s készebb volt szűk jövedelmén tengeni, ezer meg ezer szorongások, küzdelmek között élni s ily, s még szűkebb körülményekben készíteni gyermekét, mintsem hogy egy sokkal jutalmazóbb életpályára készítette volna neve örökösét, mi több dologgal és gonddal jár ugyan, de lelkiileg nyugodtabb, s anyagilag igen sokkal kényelmesebb életmóddal kínálkozik.

Ha sok ezer közöl akadt is egy számítóbb fő, ki végig tekintve birtokán s gyermekei számán, czélszerűnek látta kereskedésre vagy mesterségre taníttatni gyermekét, – annyira már nem bírt következetes lenni hogy, ha az úrficska, visszaemlékezve a kedves otthonn kényelmeire, címeire, s a dolce far ni ente élveire, unva és szégyenelve a szokatlan dolgot, elhagyva boltját, vagy mesterét, haza désertait urnák, az ilyen mondom visszakorbácsolta volna hivatása helyére; fajunk megbocsáthatlan indolentiájával fogadta vissza házába a pályahagyott dologkerülőt, s hagyta a dolgot menni, úgy a mint menni akart, bízván a jó Istenre gyermeke jövőjét, szeretvén mondogatni, hogy „a ki madarat alkotott, bokrot is teremtett számára” – melyben megéljen s az idő viharai elől megvonuljon.

Azonban ez még mind eddigi politikai életünk utóbetegsége, miből adja a jó ég, hogy mielőbb kigyógyuljunk. – Hiszen majdnem természetesnek látszik, hogy azon fiú, kinek atyja egész életét látható, vagy leg-

alább eredményes, kenyér- és pénzteremtő foglalkozás nélkül, pipaszó és préferance mellett tölte el; – kinek egyetlen dolga abból állott, bogy évnegyedenként egy pár napra a központba ránduljon, hol felöltvén nemzeti öltönyét s felővezvén dicső kardját, beüljön a tanácskozási terembe, vagy a törvényszékre, szóval a táblabíró, különben igen tisztos nevezeten kívül, még csak e czímet sem vívja ki magának, hogy gazda a szó valódi értelmében. – Csoda-e mondom, hogy aztán a fiúnak sincs semmi vágya egy becsületes munka által megkeresni magának kenyerét, s inkább tetszett neki honnyulat hajhászni, puskával vagy agárral, – névnapokra járni, enni és inni – és kártyázni, mint egy oly életpályára adni magát, hol a jelszó – minden nap dolgozni – vagy nem enni, legalább addig, míg több évek fáradhatlan szorgalma után némi könnyebbséget – egy kis tágítást – engedhetne meg magának.

Ha volt eset ritkaságképen, hogy a magyar birto-
kos kézmívre vagy kereskedésre adta gyermekét, s ha a fiú kitarotta is a tanulási éveket, bizonyos, hogy az rendszeren csak oly esetekben történt, midőn a komor kénytelenség vas keze fenyegette az illetőket, – midőn mind az apa jól látta, hogy az ősi barázdák fiát illetendő része nem képes azt lehető legszűkebben is eltartani, vagy a fiúnak volt már gyermek korában ösztöne, vagy értelme ugyanezt észrevenni, – vagy az apának nem volt elegendő pénzereje fia hosszas iskoláztatására költeni. – Ily esetben aztán csakugyan iparos, kereskedő lett a fiúból és legtöbbször igen szerencsés üzlet koronázta meg kitar-
tását.

A sok bátyám uram csakúgy dicsekedett velem, hogy ez és ez öcsémnek mily jól megy dolga, mily nagy kereskedése van! – Hiszen jó is lenne az, csak inaskodni ne kellene, hanem egyszerre egy nagy kereskedési telep birtokába eshetnék nyakkal a nagyreményű úrficska.

Pedig lehetetlen nem látni, hogy éppen a közbirtokosok tág rokonságából kiemelkedett iparosnak van bizonyos tekintetben kedvező helyzete, a mennyiben nagyhamar egy egész megye középosztályát számíthatja látogatói közé. – Míg egy szegény ismeretlen név hány évig nem küzd, míg csak annyi ismeretségre is képes becsületes áru és árai által fölvergődni, minővel amaz az első évben dicsekedhetik, midőn boltját saját firmája alatt megnyitotta.

És mégis oly roppant elhatározás kell hozzá, hogy az ifjú sarjadék gyalut, rőföt vagy kalapácsot vegyen kezébe. – Irtózat reá gondolni, hogy fogják majd azok a württembergi mesterlegények seréért, meg zsemeléért küldözni reggelenként szegénykét, ki ahhoz van szokva, hogy mást küldözött; aztán még majd te-nek is címézik azok a nem tudom mifajta emberek, – őt, ki a falu minden nem nemes gyermekét, ifjonczát tegezi, s kik őt mindnyájan obligat ijjúúrnak címézik.

S e roppant okok elegendők arra, hogy a szegény fiúra nézve már a hiúságnak kedvezőbb tervek készüljenek, mind addig míg egyszer csak azt vesszük észre, hogy a bajusza kezd nőni, s többé nem alkalmas egyének mint gazdának.

– Igen, gazdának – hisz ennek jó minden olyan egyéniség, ki másra éppen nem alkalmas. – Küzködik

aztán honn a szűk gazdaságban, míg igen sokan azok közül, kik vele egykorúak, s míg ő honn büntelenül ütötte, verte a falu plebejus ifjúságát, – a seres poharat kiflivel koszorúzottan hordogatták, hajadon fővel, szurtosan, mezítláb de papucsban, a württembergi burschok számára és parancsaira, s mukkanás nélkül tettek zsebre néhe-néha egy-egy fül- és hajhúzást, s tán egy-egy hátbaütést is, már szép nagy házakkal, s úri fényes fogattal bírnak; míg ő fakó csizmában, gyalog izzadozik egy pár ekéje után.

Száz szónak is az a vége hát szeretett hazámfiaink, hogy sokkal jobb és hasznosabb levén az üres úri cím-nél a bizonyos jó kereset, melyet minden szorgalmas és iparos bizonyosan képes kiérdemlenni magának, – félre kell azt tenni, mint egy rász ruhát.

A dolog, az ipar ellenében oly hosszú időn át táplált üres, alap nélküli előítéleteinket, addig míg idő van reá, igyekezni kell eloszlatni, s a növekedést előkészíteni oly életpályára, mely képes leendő ipara után tisztességesen eltartani.

De e tekintetben már a háznál az első gyermekkorban meg kell kezdeni az előmunkálatokat. – Már honn kell óvni az illetőt az elkényeztetéstől, haszontalan fényűzéstől; mert a fényűzés egész a bölcsőig hatott már, s előbb cifra, sok és drága játékszerekben, költséges öltözetekben, czukor-süteményekben nyilvánul, s így nő és kíséri az illetőt a férfikorig, mikor már vagy késő és szinte lehetlen a nélkülözéssel megbarátkozni, vagy egy örök küzdelemmel teljes életre készített utat.

A szülei házból a reál tanodába nyílik az út, s onnét

a felsőbb hason irányú intézetbe, hol az ipar magasabb ágaival ismerkedendők készíttetnek.

Tanuljon a gyermek s az ifjoncz ez idő alatt nyelveket – főleg németül – mert hamis fogalom az, mintha nemzetiségünk abból állana, hogy ne tudjunk németül, sőt épen ellenkezőleg, – azt tartom én: sokkal gyengébb magyar az, ki németül vagy átalában semmi idegen nyelvet nem beszél és nem tud, mint a ki tud; hiszen a ki egyéb nyelvet a hazainál nem beszél, csak társadalmi utón sem képes egy idegent meggyőzni nemzetiség iránti szent buzgalma alapigazságáról, még csak azt a benyomást sem teszi az idegenre, hogy európainlag művelt ember. – Bár szívesen megengedem hogy az; de annyi még is áll: a hány nyelvet beszél valaki, annyi ember; aztán ki csak kevésbé érintkezésbe készül jőni az állam külön nyelvű nemzeteivel, lehetséges-e, hogy több nyelvet, s főleg azon nyelvet ne ismerje, melyen mindenkivel érintkezhetik.

Ki honn az ősi tűzhelynél reményli leélhetni nyugalmas életét, annak nem írtam a mondottakat, én csak az ipar mozgalmas mezejére szándékozó ifjú nemzedékhez szólottam, úgy a nyelvek tanulásáról, mint jövődő életmódja egyik életföltételéről. –

Ismerem sok középsorsú szüle aggodalmait, ki el nem tudja magát határozni, mire nevelje gyermekét – s ebbeli habozásában beadja fiát Pestre egy másik magánintézetbe, hol természetesen meglehetősen költségébe kerül a nevelés, s mivel maga sem tudja, mit akar csinálni a gyermekből, tanulja ez a gymnasialis rendes tanulmányokat, s egyszer csak azt veszi észre a még mindig habozó szüle,

hogy a gymnasummal készen van, s most nem tudja aztán: jogtudort, orvost, vagy mit tegyen belőle, s végre is még a philosophiát is elvégezteti vele, vagy plane még a jogot is, és akkor, mivelhogy jurátusnak senki oldalára föl nem esküdhetik: haza viszi gazdának, s a gyönyörű elköltött öszvegért mindöszve is csak az az elégtétele marad ismét, hogy v é g z e t t fia van.

Mennyivel czélszerűbb lett volna azt a nagy költséget akként fordítani, ha teszem annyi birtok néz a fiúra, hogy érdemes rajta gazdálkodni, hogy a reál iskolák után, hol a mindenféle üzlethez egyaránt szükséges előismeretek taníttatnak, vagy akár a gymnasialis évek után is, valamely gazdasági intézetbe vándorolt volna a fiú, hogy ekként a taníttatására fordított tőke helyett szép értelmi tőkével gazdagítva láthatna gazdaságához.

Vagy ha a birtok, mely az iskoláztatandó fiúra néz, nem oly nagyságú, hogy egy értelmesebb főnek térül szolgáljon szellemi tőkét gyümölcsöztetni: miért a habozás apálya iránt, miért a céliránytalan költekezés? legyen iparos, legyen technikus, vagy legyen orvos, mérnök, ügyvéd, gazdatiszt, vagy bármi, az ég szer elmeért csak – csak ne egy cél- és jutalmazó pályánélküli tengő, elégedetlen s valóban sajnálandó ember.

Minden pályán lehet valaki szerencsés, boldogulhat mindegyiken, csak következetes, szorgalmas, becsületes, szakmájában tanult legyen az illető, csak fél ember ne legyen senki soha, ha favágó is; mert tengés és nyomor lesz a sorsa, ha csak oly kegyelt gyermeke nem a sorsnak, hogy küld neki egy oly szerencsés állapotot, mire semmi érdeme nincs, de a miről tán nem is álmodott.

Sajnosan igaz, hogy több szerencse mint ész kell mindenhez az életben. – Hányszor nem látunk oly álmásokon embereket, melyeknek teendőit éveken át illető principáisaik költségén tanulmányozzák, míg az alapos szakismerettel bíró szerény s kevesebb szerencséével bír. De azért még sem következik ám ebből, hogy már miért is tanulók ezt amazt alaposan meg – mert a valódi érdem és képesség habár némely esetekben mellőztetik is, a legtöbb esetben mégis csak előbb-utóbb elismerésben részesül.

Tehát valamint egy részről komolyan szükség, hogy gondolkozzék az ifjú jövendő pályája felől, s legyen szorgalmas, kitartó, – türelmes – tanulmányai körül, úgy viszont a szülének is szent kötelessége az, hogy ne habozzon éveken át gyermeke pályája választása iránt, mely választás természetes, hogy a lehetőségig a fiú hajlamaihoz alkalmazva legyen, s hogyha egyszer elindította a nagy útnak gyermekét, a következetességből csak lehető legnagyobb ok miatt engedje magát kitérítettetni, – tudjon szigora is lenni, ha kell; mert egy kis szigorral évek boldogságát képes megalapítani. Ne engedje magát a szüle lábáról leveretni, vagy eszéből kiveretni árok tanácsadó által, a kiknek minden lehető alkalommal bőviben szoktunk lenni, – s ha egyszer elindult a gyermek bizonyos cél felé, ne higye el mindjárt, hogy tán egy más pálya jutalmazóbb. – Ha gazdának kezdi képezni, ne higye el mindjárt, hogy most a mérnöknek, vagy orvosnak áll a világ, s ne térjen le a főlútról. – Ha asztalosnak kezdte taníttatni, hadd beszéljék fülébe, hogy bezzeg a gépészet ám az igazi iparüzlet most; mint

asztalos is ember lesz, csak tanálja meg Isten igazában mesterségét, a becsületes és szorgalmas munkától nem maradhat el Isten áldása.

Körülbelül azt mondtuk a fentebbiekben, hogy eddigelé rendesen csak azok adták fiaikat a birtokos osztályból az ipar egyik vagy másik ágára, kik arra vagyoniilag, vagyis pénzügyileg kényszerítve voltak; hogy vagyonos, plane gazdag embernek ugyan nem jutott ilyesmi eszébe soha.

Természetes, hogy ennek az iparos foglalkozás irányábani általános ellenszenvnél fogva így kellett lenni. – Hiszen nem hogy iparos akart volna lenni az ifjú, kire csak pár száz hold nézett is, de még csak az ügyvédség is derogált neki, valamint atyjának is, – az ilyen már csak diplomás ember, – aztán szolgabíró, aljegyző, alügyész, aztán főbíró, főjegyző, főügyész, meg alispán és követ akart lenni, – szóval oly pálya után sóvárgott, hol a fizetés ugyan fölment az előfogatosok borraivalójára, de volt hozzá kötve dicsőség, becsület, meg adósság akár mennyi. – S hogy ez utón vagyoniilag nem hogy előre ment az illető világ, de hátra adó nélkül is, mondanom is alig kell.

Hány ember nem áldozta fel egész élete nyugalját egy tisztújításért? Felvett reá annyit, adott annyit, hogy hogy az unokája is nyög belé. – De ekkor ez volt a világ szelleme.

Az egészből csak azt akarom kihozni, hogy ezelőtt egész napjainkig nem láttunk legkisebb hajlamot a vagyonos osztály részéről az ipar iránt. – Emlékezzünk csak vissza, mily meglépést, mily csudálkozást idézett

elő egy alispán szivarüzlete, melynek eladási helye fölött ott állott a Sz. – et Comp. – Holott épen a vagyonos embernek van legtöbb előnye bármely ipar-vállalatoknál, mely töke nélkül nem is képzelhető, a vagyonos embernek nem kell a tőkét hosszas szolgálat útján teremteni elő, – neki készen van az földjében, melyet csak el kell adnia, vagy kötelezőiben, melyek csak felmondandók s behajtandók.

Hány gazdag birtokosnak nincs saját birtokán alkalma vasgyárnokká, üveghutássá, sodrony gyárossá, ég tudja mi vé nem lenni, mennyi előnye van azon concurrensok fölött, kik drága haszonbért, vagy kisajátítást kénytelenek fizetni, kik a fát vagy kőszemet keserves áron kénytelenek távolról hozatni, és kik mégis meggazdagodnak. –

Hogy minő fogalmak uralkodnak még ma is e tekintetben, szolgáljon bizonyágul a következő.

Nem rég bizonyos vidéken egy gyáros telepedett le, jövén külföldről; hír szerint, de a tapasztalat szerint is gazdag ember, mintegy háromszáz ezer pengő forintig álló. – E gyáros szorgalmáról beszéltem egy ismerősömmel, mint tesz egygyé napot és éjét, – a szó teljes értelmében – mint dolgozik maga is egy ingre vetkőzötten gyárában. – Ej beh nincs esze neki – monda ismerősöm – hiszen ez öszveg két-három ezer holdföldet képvisel, – ha jó dolga volna, élne úri módon Pesten s ott sétálgatna vagy kocsizna a Váczi-utczán, – miért nem teszi azt? – Csak azért biz az, – felelém – mert abban a szándékban van, hogy gyermekeire nem háromszáz, hanem hatszáz ezer forintot akar hagyni. – Ha ma-

gyár ember volna, magam is azt hiszem, hogy a Váczi-utcán szivarozgatna, és csináltatná a bálókra az ezer pengős ruhákat leányai számára, – s hagyna hátra örökösének egy jó csomó adósságot.

De ha a külföldi ember belátja, mily jutalmazó az iparüzlet, s nem késik nagyja úgy mint kicsinyje, utána látni, tanulmányozni azt, nem áttal a legvagyonosabb család gyermeke évekig dolgozni tanulni egy-egy füstös, piszkos gyárban: miért ne látná át ezt az én értelmes nemzetem is?

Szép és nemes foglalkodás az a mező-gazdászat, de valljuk be – a lehető legkevésbé jutalmazó minden más üzlethez képest, – legalább a mi viszonyaink között.

Ne akarjon hát mindenki, – legyen bár mily szép téré, gazda lenni, mikor húsz, harmincz, negyven százalékkal alkalmazhatja vagyionát.

Itt vannak a reál iskolák, – ott van Budán, Bécsben a politechnikum, – s itt is, ott is a gyárak a gyakorlati tanulmányokra. – Az ipar s főleg a gyáripar a gazdagodás, – egyesek gazdagodása, s közvetve az állam, az ország gazdagodásának dús forrása. – Vegyéttek figyelembe szülék, fiak, polgárok. – Egy új szép mező ez értelmességtök fejlesztésére, gyakorlására, a magán s közvagyonosság emelésére. – Miért kell vennünk drága pénzen a posztót, holott annyi gyapjúnk van? Miért kell az Óceánon túlról hozni a cukrot, ha jól díszlik a cukorrépa? – Miért kell Sléziából vagy ég tudja honnét vennünk a gyolcsot, ha oly szép lent bírunk természeteni? – Miért kell annyi angol készítményt drágán fizetnünk, ha egyszer van alkalmas vasunk, rezünk? stb.

Mert nincs gyáriparunk, – még pedig olyan, mely képzettség, tökély tekintetéből ne legyen a külföld előtt háttérbe szorulni, vagy meg is bukni kénytelen.

Ha áll az, hogy az angol gyáripár a köszén, a gőz erejével veri le főleg a continent iparát: nincs-e nekünk is köszenünk, – nincs-e fogékony értelme ifjainknak a gyámok titkainak fölfogására. – Van tőkénk is, habár az földbirtokból áll, át lehet azt változtatni.

De van-e piac?

Ha azon vasútakra gondolok, melyek kelettel kérésülnek, meg a tengerparttal egybekötnek bennünket, nem tudok a piac előállandásán kétkedni; aztán mily nagy a belfogyasztás is!

Mintegy húsz éve lehet annak, hogy egyszerre meglepte hazánkfiait az utazás, a világlátás vágya, s a külföld látogatása divatszükséggé vált.

S ebben nem is volt semmi rősz, sőt egy örvendetes tanúságául lehetett üdvözölni annak, hogy mi sem élünk többé amaz extra Hungáriám non est vita-féle boldogító hitben, sőt a hazán kívül eső életet s eszközléseket oly érdekeseznek, tanulságosoknak találjuk: miként nem kíméljük a költséget azzal és azokkal közelebbről megismerkedni.

Nem tagadhatni, hogy a gyakori utazásoknak meglehetős sikere mutatkozott az ország társadalmi életében. Az önhittség szárnyai meglehetősen meglőnek nyirbálva, mert ki e betegségben szenved: csak menjen nagy útra, idegenek közé, kik nem ismerik körülményeit, való vagy képzelt érdemeit, kik hideg közönnyel fogadják a tömjén és bókhoz szokott kedélyű vándort, s ha nem akar

terjes rideg visszavonultságban élni az emberek, a világ irányában, kénytelen elővenni minden szeretetre méltóságát, és alkalmazkodni az emberek szokásai-, erkölcsiéhez, – mi ha hosszabb ideig tart, lassankint szokásává válik az illetőnek, s ki mint rátartó, elbizakodott rideg ember ment ki, sokszor mint kedélyes, az emberek szíves ragaszkodását becsülni, s viszonzni tudó tér meg az ősi ház tűzhelyéhez.

Hogy átlássuk csekélységünket, hogy gyakrabban érezzük semmiségünket: szükségkép idegenek közé kell jönnünk, hol csak annyit érünk, mennyit erkölcsileg nyomunk, hol ezerszer gazdagabb, magasabb rangú, műveltebb emberekkel kell naponként találkozunk, s nem vagyunk a közfigyelem, szívesség és obligát tisztelet tárgyai, mint a kis városok vagyonosbjai, – a falusi vagy pusztai birtokosok kis körükben szoktak lenni:

Az utazások nemesítették az ízlést, szelídítették az erkölcsöket, – szóval szellemi tekintetben megvoltak annak észrevehető hasznai.

S ha az erkölcsi nyereségek, meg sokszor csak a pusztai hiúság is megérdemlette azon tetemes áldozatokat, melyeket a külföldön utazások igénybe vettek; – legyen szabad kérdenem, nem érdemlik-e meg az anyagi érdekek is, melyeknek kézzelfogható hasznai, a kirándulások áldozatait, melyek teszem a művelt világ roppant nagyságra fejlett iparának tanulmányozása tekintetéből tervezetnek, tétetnek?

Sőt inkább azon ifjúság, mely az ipar térén izzad, alig fordíthat egy-egy kis tőkét hasznosabban valamire, mint ha kelendő üzlete nagyszerű fejleményeit megtekin-

tendő, sőt tanulmányozandó, az illető gyárak tartományaiba utazik, s ott figyelmét s idejét szigorúan céljára fordítja, s mint a megrakodott méh tér vissza hónába, annak anyagi és szellemi jóléte munkásai közt méltó helyet foglalandó.

E most említett indokból szólottam egyedül az utazásról; mert egyedüli világlátás tekintetéből eszközlött kirándulások, most már, kivéven ha a tudomány szempontjából hajtának végre, megszűntek azzal az érdekekkel bírni, minővel pár évtized előtt bírtak. S általában jelen időszakunk leginkább csak az oly eszközlések iránt viselkedik figyelemmel, melyek vagy a tudomány- vagy az iparra vonatkozólag eredményesek.

III.

Anyagi jobblétünknek az ipar és kereskedés mellett egyik nevezetes, s jelen viszonyaink között, midőn még sem jelentékeny iparunk, sem kereskedésünk nincsen, – fő-fő emeltyűje, tényezője a földművelés, a mezőgazdászat.

Magyarország még igen sok ideig csak a termelés teréni előhaladásra, erő kifejtésre lesz utalva, – onnét kell várnia vagyonosodása, jóléte kifejlését.

És én oly erős hitben élek, hogy e tekintetben nemzetünk kevés idő alatt hihetetlen előhaladást teend, miután e tekintetben a föld általában véve háládatos volta meglehetősen segítetik; de meg lehetlen nem látnunk azt is, hogy népünk kedélyével, hajlamaival minden iparág között leginkább egyezik a földipar, a gazdászat.

Lehet e hajlamot a földművelés iránt látni a legszegényebb osztálytól a legmagasabbig. – Földbirtokos eddigelé csak ritkaságképen fektette pénzét más vállalatokba, mint földbirtokba. – Csak a legújabb idők mutatnak ellenkező példákat a vasutak körül; azonban itt is a földművelés iránti előszeretet áll a háttérben, a mennyiben az illető vidék birtokosai terményeik könnyebb szállíthatása, s általában birtokaik körülményei emelése te-

kintetéből vállalkoznak rendszeren, habár szívesen megengedem, hogy vannak a vállalkozók között többen, kiket általánosabb, s tán magasabb tekintetek, vannak, kiket egyedül pénztekitetek vezetnek.

A földbirtok, a földművelés iránti túlnyomó előszeretet míg egy részről nem tagadhatni, hogy a nemzet nemesebb kedélyzetéről tesz világos bizonyosságot; mert nem nemesebb, kedélyesebb foglalkozás-e a mezőgazdaság a börzék lázas speculation!-ál, s a kereskedés szinte nyugtalanítóbb üzleténél? – Meg kell vallani mégis, hogy épen e hajlam hátráltatta nagyrészt a hazai ipar emelkedését, ez vont oly éles közfalat a birtokos osztály s az iparos polgárság között, – úgy levén meggyőződve a magyar ember, hogy nem is úr, hacsak földbirtoka, gazdasága nincs. Ő lenézte a házbirtokost, a tőkepénzt, bár mily fényes fogaton járt legyen is, mert előtte az uraság fogalma csak nagyszámú ökör, ló, juh és cselédségből állott.

Ugyanez volt aztán az oka annak, hogy a birtokos ember fia, bármely szerény s tán szegény körülmények között kellett is honn élnie, mégis vissza-visszavágyott az ősi ház tűzhelyéhez, és csak ritkaságképen volt képes tanuló éveit a városban illető főnökénél kitartani.

Ez volt az oka, hogy az iparos osztály érdekében, általában az ipar fejlesztése végett, oly kevés gondoskodás történt akkor, mikor tenni lehetett volna.

Pedig hogy a mezőgazdaszat kellő kifejlését elérhesse, szükséges, hogy ne nyers minőségben adja termékeit a külföldnek, hanem az ipar végetlenül értékesítő ezer kezén, vagy gépein átvezetve.

Ha egy eszményképet teremtünk magunknak, teszem, egy nagy jövedelmű tőkéletes gazdaságról: nemde olyan formán képzelünk legtöbb tiszta hasznot bevehetőnek, ha a búza mint liszt vagy épen mint sütemény, a gyapjú mint posztó, a burgonya mint szesz, az árpa mint ser, a vas mint sodronyszeg, vagy mint erőmű, s a széna és zab egy nemes angol paripában stb. adatik el, – vagyis lenne e gazdaságnak gőzmalma, posztógyára stb., s a mi állana egy uradalomra nézve kisebbben, természetesen, hogy épen úgy kell állani a nyereség emelkedése viszonyainak az öszves ország vagy államra nézve is.

Nyereségesnek kell azonban lenni a mezőgazdaszainak a lehető legegyszerűbb körülmények közt is, hacsak a viszonyok a termékek árait oly roppantul le nem nyomják, mint szerencsétlenül a múlt év gabona-termékeire nézve áll a dolog. – Nyereségesnek kell lenni és lehet is a földművelés a mi viszonyaink között is, ha az oly szorgalommal és értelemmel üzetik, mint szükségképen üzetnie kell, s ha a beruházáshoz szükséges tőkék nem hiányzanak, s nagyobb szerű áldozatok nélkül előállíthatók.

És épen ez az, mi földművelésünknel legkiáltóbb szükség, a beruházási tőke, mi e pillanatban szerencsétlenségre épen nem kapható.

S minél kevésbé vagyunk képesek a szükséges tőkékhez jutni, annál nagyobbak kell lenni az értelmi tőkének, s a szorgalomnak, hogy mégis csak némi eredményhez juthassunk.

De mivel beruházás nélkül egyáltalában nem lehet e téren boldogulni, nincs más mód a pangás, sőt tönkrejutás végveszélyétől menekvésre, mint vagy egy részét

pénzzé kell változtatni a földbirtoknak, ha tág az, s a fenmaradt részt úgy felszerelni, hogy az jövedelmező lehessen, vagy ha szűkebb a birtok, a különben is szűk jövedelem egy részének évről évrei beruházása által segíthetünk a bajon; vagyis körülményeink között alig van más választás, mint vagy fölthagyni a gazdászattal, – egyeseket értek – vagy a potentírozott értelmiséget, a szakadatlan szorgalmat és a takarékos s ágot választani jelszóul.

Csak kevés évekkel is ezelőtt azt tartottuk, hogy a mely fiú nem alkalmas hivatalra, vagy bármi egyébre, hol észszel kell dolgozni, jó lesz gazdának.

A gazdászat volt biztos menhelye az iskolák, a könyvek büztét nem tűrhetett egyéniségeknek.

Ma már másként áll a dolog. Nem tartok ugyan azokkal, kik a mezőgazdaság nemes tudományától az által riasztgatják az embereket, hogy annak nélkülözhetlen előkészületei közé számítják a chemiát, a magasabb geológiát, geometriát, physiologiát, botanikát, állattant, s ég tudja mit, nem is állítom azt, mintha nem igen helyes dolog volna tudni mindezt egy gazdának. De tagadom azt, hogy az elősoroltak tüzetesebb tanulmányozása nélkül is ne lehetne valaki a legjobb praktikus gazda, sőt sok esetben még jobb is azoknál, kik e tudományokat bőven ismerősek ugyan, de azok gyakorlati alkalmazásával hasznot nem képesek előmutatni.

En a mezőgazdaság üzletéhez szükségeltető magasabb értelmiség alatt csak azt kívánom értetni, hogy az, ki gazdasági üzletét szerencsével óhajtja vezetni, ismerje, tudja mestersége gyakorlati fogásait, ismerje földje mi-

nőségét, képességét, az egyes termékek természetét, szükségégeit, míveletét, az állattenyésztés titkait, azok nemesítése módjait, ismerje mindazokat a módokat, melyek az e téren előhaladás, s a haszonhoz vezetnek, miután végtére is a haszon a fő rugó mint minden más üzletben, úgy ebben is, ha valahol, itt is el lehet mondani teljes biztossággal, hogy „nisi utile est quod facimus stulta est gloria.”

S ha ezeken kívül az egyes ágak lehető legfinomabb árnyalatait is tanulmányozza s ismeri, igen szépnek és helyesnek találom; de tagadom azt, hogy e gyakorlati dolgot oly halmazával kelljen szükségképen egybekötni a theoreticus ismereteknek, melyektől visszariadjon a gyakorlat épeszű de tudósságra semmi hajlammal nem bíró embere.

Mindezt leginkább azokra nézve kívánom értetni, kiket a mezőgazdaság új korszaka már a gyakorlat téren talált; mert hogy ifjaink gazdasági intézetekbe küldessenek, s ott a földművelést tudományosan is tanulmányozzák, csak helyesleni tudom.

Ha azonban valaki egyenesen csak a gyakorlati téren óhajtaná e nemes mesterséget sajátjává tenni, annak alig tanácsolhatnék egyebet, mint hogy oly gazdaságba menjen, a minő területét illetőleg az ő jövőendő birtokához mérve meglehetősen hasonlít. Azon eljárást teszem, hogy egy pár száz holddal bíró, vagy annyin gazdálkodandó egyéniség nagy uradalmakban tanulja a gazdaságot, egyáltalán czélellesnek tartom; mert nagy mérvekből, melyek szerint történik itt a kezelés, a beruházás, nehéz, igen nehéz lesz egy egész, sokkal kisebb térre ok-

szerű alkalmazást teremteni az ifjú s kevéssé tapasztalt főnek.

Míg ellenkezőleg, ha egy oly magas industriájú, s nagy jövedelmű kis gazdaságot tanulmányoz, mely nagyságra az ő működése leendő térével egyező, nem természetes-e, hogy hason föld s egyéb viszonyok között csak egy hív másolatra van szükség, melyet, ha a kellő anyagi erő nem hiányzik, nem lesz nehéz magánál is alkalmazni.

Csak itt tudhatja meg pontosan a tanuló, mit lehet szorgalom, okszerű beruházás útján olyan nagyságú jószágból kiteremteni, mint az övé. Nem szokik nagy számokhoz hozzá, nem csügged, ha a maga kicsinyjére tér vissza, sőt azon biztos tudattal tér oda vissza, hogy az is egy szép jövedelem forrásává alakítható.

Míg viszont egy nagy jószágban, látva az ezerekre és százezerekre menő számokat, melyek évenként előfordulnak, látva a roppant barom, épületi stb. beruházásokat, a drága, nagyszerű gépeket, a nagy forgalmi tőkét, szomorúan kell saját szerény körülményeire gondolnia, hol annyi hibázik, s nem képes, hacsak nem lángész, e nagy számokból az ő gazdaságához illőket elvonni. – S ha kelletinél merészebb, vállalkozóbb, igen könnyen oly beruházásokra vetemül, melyek csak nagy terület és mérvek mellett jutalmaznak, s ha e föltétel hiányzik, sokkal nagyobb romlást idézhetnek elő, mint a mennyi kárt okozhatott volna a lehető legegyszerűbb gazdálkodás.

Van azután e lényeges föltételen kívül még több figyelemre méltó körülmény is a gyakorlati iskola választása körül, melyek egyik legfőbbike, teszem, az is, hogy mily minőségben állanak a practicans urak az illető gaz-

daságban? Úgy-e, mint ex propriis kadétok, kik akkor kelnek a mikor tetszik, oda mennek a hová tetszik, azt tanulják, a mi tetszik, szóval szabad úrfiak; vagy pedig beléptekkel azonnal úgy tekintetnek, mint a főnök fizetéses gyakornokai, írnokai, kiknek szigorúan ki van szabva a gazdaság körüli teendőjük, kiknek hajnaltól estig a gazdaságban kell lenniök, s ki van szabva, mire kell felügyelniök; szóval vagy akarják, vagy nem, de tenniök, dolgozniök, tanulniök kell, vagy haza szökni a kedves mamához.

Hogy e két eset közül az utolsót lehet csak ajánlani, mondanom is alig kell. Csak itt ismerkedhetik meg az ifjú Isten igazában a gazdaság, a földművelés minden fogásaival, a földművelés minden eszközeivel, fáradalmival, terheivel; megtanulja túrni a hideget, meleget, esőt és szelet egyaránt, megtanul engedelmeskedni, és egy úttal parancsolni is, tudni fogja, mit szabad és mit kell a cselédtől szigorúan megkívánni; megtudja, hogy mit képes tenni, ha napját szorgalmasan átdolgozza, megtanulja a jókor kelés mesterségét, mely sokaknak oly nehéz; megtanulja becsülni a józan, értelmes, szorgalmas munkást, tudja mit tehet még az ígás állat is, s hogy megtehesse mindazt, a mire képes, tudja hogyan kell ellátni őt, hogyan kell vele bánni, tudni fogja, hogyan kell összevenni az ekét, mert ismeri azon az utolsó szeget vagy csavart is; szóval olyan generalis lesz ő, ki katonaságát a közlegénységen kezdte, ki nem csak leszidni tudja legényét azért, hogy rosszul nyergelt, vagy rosszul tisztított, hanem meg is tudja neki mutatni, hogy miképen kell azt eszközteni.

S hogy mindenki, kicsiny és nagy gazdag és nem gazdag, így ismerje gazdasági üzletét, s általában mindazon üzletet, melyhez fogott, nélkülözheti énül szükséges. Bármely pályára adtuk legyen magunkat, ha boldogulni akarunk, szükség, hogy egész ember legyünk, a félrendszabályok, a félemler tökéletlen valami, mi célhoz, sikerhez vezetni nem fog soha.

Ki tisztjének, cselédjének parancsolni, attól számot akar venni tetteiről, szükséges, hogy tudja azt, hogy mit kell parancsolnia az év és nap minden idejében; s ha számon akarja venni tőle, hogy miként hajtotta végre, eszközölte a rendeleteket, tudnia, ismernie kell a rendelkezőnek a végrehajtott munka minden momentumait, annak eszközeit, előnyeit vagy akadályait.

Vagyis egy szóval, a mezőgazdaság tudományának, a b c-jének tudása épen úgy szükséges annak, ki mások által, mint annak, ki saját szerény személyében intézkedik.

S épen ezen abc szorgalmas tanulása által teszünk szert amaz értelmi tökére, melyet fentebb kezdetben forgó üzletünk vezetéséhez elkerülhetlenül szükségesnek lenni állítottunk.

A második tényezője birtokosaink gazdasági üzletének a szorgalom. E szót mindenki érti és ismeri kommentár nélkül is, ezért sokat ne is beszéljünk róla. A szorgalom, tudjuk, hogy egy hatalom, mely a nehézségeken diadalmaskodni szokott; szakadatlanul csepegő víz az, mely a kőben lyukat váj, mely Amerika rengeteiben városokat teremt és teremtett, mely Hollandiában a tenger-től ragadott a földművelésnek tért; szóval mely szegény

nemzeteket úgy, mint egyeseket, gazdaggá tőn és tesz napjainkban is; mi nélkül ma már nem boldogul senki.

Napjainkban, melyeket a munka korszakának nevezhetünk.

Melyekben nem szabad szégyenlenünk a becsületes munkát, legyen e munka az ész, a toll, a kéz munkája. In labore nobilitas.

Mindenkinek, legyen az nagy vagy kicsiny, megvan az ő munkaköre, mindenki egyaránt hasznos polgára hazájának, ha e munkakört emberül betölti.

Csak az Istenért ne henyéljen, ne tegye össze karjait senki, kit a gondviselés ép észszel, ép kézzel, szóval: lelki testi tehetséggel megáldott.

Ne higgye magát senki oly csekélynek, hogy legyen mentve a tevés, a hasznos tevékenység kötelességétől. Legyen bár gazda és kézmíves, gyáros vagy kereskedő, ügyvéd vagy hivatalnok, vagy ne legyen egyéb, mint készből élő család-apa, nincs-e mindegyiknek téré közremunkálni saját hasznán kívül, a közjólét emelésére is, a szűk családi kör is nem nyújt-e alkalmat, hasznos polgárokat és polgárnőket nevelni az államnak?

Cseppek vagyunk igen sokan, hazámfiaik; de e cseppek alkotják az összes társadalom tengerét, mely büszke és kincscsel rakott hajókat emel.

Ne feledjük ezt soha!

Hátra van még mezőgazdasági s minden lehető üzletünk harmadik tényezőjéről, a takarékoságról szólni, de ennek szenteljünk egy külön fejezetet.

IV.

Bizonyosan föltűnt szíves olvasóm előtt az, hogy én, ki a társas élet írójának egy némely tételeire megjegyzéseket teendő vettem tollamat kezembe, anyagi jobblé-
tünk emelhetése eszközeiről beszélek. Miért teszem ezt, nem egyébért, minthogy erős hitem az, miként legelső gondunknak, ha a társas élet viszonyaírói elmélkedünk, az én véleményem szerint oda kell irányzódni, hogy e társas élet nemes és ép iránybani fejleszthetése tekintetéből, miként álljon lábra az anyagilag épen nem kedvező helyzetben álló összes művelt osztály, a magyar társadalom.

Mert én csak ott képzelek ép társas életet általában, hol annak tényezői, az egyesek, vagyonilag rendezett állapotban vannak; míg ellenkezőleg ott, hol minden összejövedeleknél, legyenek azok köz vagy magán táncz-
vígalom, névnap, vagy estély, menyekző, vagy nem tudom mi, legyen szó olvasó-körökről, községi könyvtárakról, vadászatokról, vagy bármely mozzanataírói a társadalmi életnek, – mindig egy bizonyos finanszialis gene rejtezkedik, vagy búvik elő, s a legfőbb szerepet

minden kiadásoknál az adósság játzsza, az kíséri a családokat mindenüvé a fővárosba, a színházba, a bálókba sőt a hazafiúi áldozatok csarnokába is: akkor tán motimálva lesz érintett eltérésem, s némileg helyén okoskodásom az anyagi jóllét emelhetéséről, nevezze bárki azt azután álmodozásnak, utópiának, melynek, sikere nem lesz.

Nem is reménylem, nem is várom igény telén soraimnak valami nagyszerű eredményét, nem élek azon boldogító hitben, miként észrevételeimre magában fog térni az érdekllett világ, s elhagyva eddigi költséges életmódját, ama lázas, nyugalomgyilkos fény vágyat, felkeresi az ősi barázdákat s rendezni igyekszik elvonulásában zavart pénzügyeit, ily fényes eredményről nem álmodom, megelégszem csak annyival is, hogy ez iratka átolvasása után komolyan gondolkozóba essék egyik másik olvasó, s ha csak egy futó pillantást is vessen maga és családja viszonyaira, azt tartván részemről én, hogy csak ennyi is nyereség az ügyre nézve.

Mert úgy vettem észre eddigelé hogy bizonyos dolgokról az emberek először gondolkoznak, azután beszélnek, s utoljára a tetre is reákerül a dolog.

Csak a köz vagyonosság és átalános jólét alapján fejlődhetik ki egy ép, életerős, láznélküli, erötetéstől ment, nyugalmasan vidám, boldogító társas élet, abból fejjenek ki a polgári erények legnemesebb növényei, a hazafiúi áldozatok, melyek közhasznú vállalatok, intézetek, s az irodalom emelésére irányozvák.

Ha elfogulatlanul tekintünk szét a hazában, úgy fogjuk találni hogy a. nemzetiség magva, a közép osztály, vagyoni tekintetben, kevés kivétellel, épen nincs ked-

vező helyzetben, sőt egynémely részben a vég elpusztulással küzd.

A mágnási osztályt, habár szinte meg volna is terhelve adóssággal, részemről én egyáltalán nem féltém, mert oly roppant vagyonnal bír általában s e nagy vagyonnak oly óriási lépéssel emelkedett föl az érteke, hogy nekik legfelebb egy részt kell elbocsátani rendezésök végett, vagy a legtöbb esetben czélt érnek, ha jószágaiknak jobban utána néznek, gazdaságaikat czélszerűbben vezetik, s háztartásaikat kissé összébb szorítják.

Könnyű ott a segítség, hol ezer a mód a boldogulhatásra, hol egy jól rendezett vashámor, egy czukorgyár, egy gőzmalom, egyik vagy másik jószág helyesebb kezelése újabb-újabb pénzforrást nyithat; hol az egyik uradalom adót, kamatot fizet csak, a másik törleszt, a harmadik a házat tartja.

Nem így van ez a középosztálynál, hol a legtöbb esetben ugyan azon szűk térnek kell az adót, a kamatot, a háztartást fedeznie, s a törlesztésről szó sem lehet; de igen újabb-újabb adósságok csinálásáról, – csak kissé legyen is az illető engedékeny saját és családja szeszélyei kielégítésében.

Az a különös e dologban, hogy épen ott áll erősebben a középosztály, hol szűkebb terjedelmű vagyonnal bír. Sokkal szerencsésebb e tekintetben, teszem a dunántúli vidék, hol a birtokok közép mennyiségét 400-500 holdon alig lehet feljebb becsülni; míg az alföldön annyi volt csak kevés évekkel ezelőtt is, négy-, öt-, hat-, nyolcz-ezerét birtokló, s a közép birtok mennyisége körül-belül az ezerén állott.

Igaz, hogy ennek nagyrészt az alföld kereskedelmi pangása, utai járhatlanságában, s úgy más részről a dunántúli vidék jobb emporialis helyzete, de leginkább jobban felébredt ipariájában kell az okát keresni.

Azonban sem itt sem amott nincs úgy a dolog, nem áll oly kedvező helyzetben a vagyon úgy, mint óhajtani lehetne. Itt is, amott is szorongva áll a középosztály többsége, itt is, amott is számos példával találkozunk a vég tönkrejutásnak.

Sajnálandó állapot, fáj az ember lelke, midőn oly szép hangzású ősneveket lát letűnni, oly lángoló hazaszeretettel bíró férfiakat lát az ember családaiikkal az ínségnek, vagy szerencsésebb esetben a kegyelemkenyérnek kitéve.

De nem gondolta meg sok jó szívű könnyelmű ember, mily kincset bír szép terjedelmű jószágaiban, melyet a kártya és muzsikaszó és a víg pohár, a pazar konyha emésztett föl.

Hány keserű sebei nem nyiladoznak mai napig is a politikai tusáknak, midőn negyvenezer pengőt nem sajnált kiadni egy-egy közép vagyonos ember az alispán-ságért.

Az igaz, hogy vagyoni rendezetlenségünk nemzetünknek amaz Európában páratlan pazarságig generosus jelleméből foly. Avagy található-e azon neme a vendégszeretetnek bárhol is a világon, mi nálunk csak kevés évek előtt is divatozott? mutasson föl nekem valaki népet legyen bár az bármi gazdag, hol a szó teljes értelmében úgy is fogták a vendéget, ha önkint nem jött. – Hol igen természetes dolognak tekintették, hogy isme-

retlenül, minden ajánlólevél nélkül beállítson valaki négy lovával bármely zsindeyes házhoz, s kényes legyen arra, hogy magyar szívésséggel fogadtatik, s ha három nap előtt el akar menni, még a kocsija kerekét is kiveszik.

Mutasson példát valaki arra, hogy a vendégszeretet háza teljesen korcsmává váljék, honnét az ember, a kocsis s ló soha ki nem fogy. – Hol boldog, boldogtalan tárt karokkal fogadtatik, a vendég neve jóformán csak akkor kérdeztetik, mikor már kocsira ül.

Hisz azért nem épültek korcsmák, fogadók az ős jellemű alföldön, mert minden egyes nemes, volt legyen az nagy vagy kicsi, gazdag vagy szegény, fogadója volt az átutazónak, hova biztosan lehetett éjjel és nappal betérni, hol mindennap öt-hat terítéssel több állott az asztalon az érkező vendégek számára. Hol tejben, vajban fürdött az érkezett cselédeivel, s hol szénában állott és torkig lakott zabban a vendéglő, habár a háziúr lovának nem jutott volna is egyéb szalmánál. – Hol aztán ebéd és vacsora felett még megszólalt a convenciós cigány száraz fája. Hol sütöttek és főztek, ha a ház urai hónapszámra nem voltak is honn, mert akkor is várták a vendéget.

Ily nemét a vendégszeretnek nem fogják feltalálni sehol, csak itt, – itt e földön, melyet Magyarországnak neveznek.

Nem kellett itt ajánlólevél sehol, egyéb a becsületes arcnál, itt első látásra édes öcsém- és kedves bátyámnak címezték egymást az emberek, ha korkülönbség volt köztük, és te-nek, ha ez nem létezett.

Itt, csak itt tartattak névnapok három nap és három éjjel, mely idő alatt szakadatlanul húzta a cigány, sza-

kadatlanul főzött kukta és szakács, s az istállóban száz vendéglő állott.

Itt tartattak oly disznótorok, hol a leölt sertéseknek még a körmét is elköltötték a vendégek. Oly szüretetek, hogy a mustnak itczéje a pezsgónél drágábbra jött a mulatság miatt.

Ily nemét a vendégszeretetnek csak itt találjuk föl, itt, ezen a földön, melyet Magyarországnak neveznek.

Hol találjuk egyszerű vidéki emberekből azt a pazar bőkezűséget, melyly el a zenét, a nemzeti zenét ápolják? mi-
kor a külföld milliomosa azt hiszi, hogy gavallérosan fizet a vendéglőben játszó zenészeknek, s egy p.-rfritot vet az illető kottájára: akkor a szívében viszhangra talált daltól fölles-
kesült magyar csak egy nótáért egy ötvenest, egy százast, egy ezerest nyom a kedvencz primás markába, habár ezer-
annyi szüksége lett volna is e pénzre magának is, a jó bor és jó zene mellett elfeledi magát, s bőkezű mint egy fejedelem.

Ámde épen e bőkezűség, épen e határtalan vendégszeretet mutatja, hogy fajunknak mily kevés hajlama van a számításhoz, mi egyeseknek épen úgy, mint az Összes állam jólétének alapja.

E számítás-hiány okozta ama hallatlan forgandóságát a középosztály birtokainak, miszerint annyi kézen megfordultak azok, hol zálog-, hol örök adás-vevés-képen. – Ez okozta, hogy a jövedelem mindig, de mindig szűk volt a kiadások fedezésére, s ilyenkor egy-egy darab birtoknak kelle áruba bocsátatnia, vagy zálogba vettetnie. Nem. hiszem, hogy valaha volt volna status, hol annyi zálogos birtok létezhetett, habár a törvények a zálogba-adást nem tiltották volna is.

Lehetlen még máig is nem látni birtokosaink életmódjában a keleti vért, a keleti szokásokat; a jó ló, a sok ló, a sok szolgálta iránti előszeretettel kétségtelenül keleti szenvedély, mert minél inkább megyünk nyugat felé, annál szűkebb körre látjuk szorítva ezek számát, annál mérsékeltebb a vendéglátás, szorítottabb a háztartás, de annál több viszont a pénz, a vagyonosság.

S hogy ez így, mint eddig ment nálunk, tovább nem maradhat, ha csak még számosabb áldozatait nem akarjuk hallani, látni ama gondtalan, számítás nélküli keleti életnek; arról úgy hiszem mindenki meg fog győződhetni, hogy nekünk már magunk, de egyszersmind honunk iránti legszentebb kötelességünk is, jó gazdáknak, takarékosoknak lenni, be fogja látni szinte mindenki, ki mélyebben tekint a dologba. – Kötelességünk megtartani családaink kezén, legyen az fi- vagy leányágon, azon birtokot, mely őseinkről szállá reánk, s nem engedni idegen kézre jutni azt; kötelességünk a gondviselés által kezeinkre bízott birtokrészt oly viruló, oly jövedelmező állapotra emelni, hogy egyaránt nyerjünk általa minmagunk, s gazdagodjék az állam.

Hiszen cseppekből lesz a tenger, egyesekből áll az ország, a státus, s ha az ország rendezetlen vagyonú, vagy szűkölködő egyének összesége, bizony csak szűkölködő, szegény ország lesz az. – Ha az ország hanyag földművelő gazdák összesége, bizony szűken termelő, rász vagy elhanyagolt, szűken jövedelmező földműveléssel bíró ország lesz az.

Az a szerencsétlenség aztán az egészben, hogy nehéz, végtelenül nehéz letérni azon útról, melyen nevel-

tetett, mit gyermekkorától óta megszokott az ember. Nehéz lemondani ama kényelmekről, ama számítás nélküli gondtalan életről, mely vérünkbe ment át. – Nehéz, igen nehéz áttérni egy küzdelem, fáradalom-teljes, nélkülözésben gazdag pályára, milyen teszem a szorgalmas gazdálkodás, a földművelés, mely hogy jutalmazó legyen, évek, több évek fáradhatlan kitartó szorgalmát igényli, mely nem oly dolog, hogy fölfújni lehessen egy pillanat alatt, mint a szappanbuborékot; hanem várni, várni kell, míg évek során át összehalmoztuk az anyagokat, melyek összehatása a sikert idézendő elő. – Nem olyan pálya ez, mint a kereskedő pályája, hol egy évben többször fordul meg a tőke; itt csak egyszer van aratás egy évben, s ha rősz az, egy évet kell át nélkülözni, míg egy jobbhöz jutni reménylhetünk.

S épen e körülmény, azon tudat, hogy csak évek múltán juthat valaki szorgalma élvezetéhez, ijeszt vissza sok, igen sok embert a tevékenység mezejére való lépéstől; inkább szédeleg, kapkod ide-oda pénzügyi zavarai közepett, még sem képes akár összeszorítani kiadásait, akár azon térre lépni át, hol bár későbbi, de biztos jutalom, egy egyszerűbb, de nyugodt, boldog élet kínálkozik.

S mi az, mi e földön boldogságnak nevezhető, avagy a fény láza-e, vagy az egyszerű, de nyugodt csínos házi élet? Az-e a boldog, ki minden élvezetét a családi élet szűk falain kívül keresi, s hol csak unalmat lel, vagy a ki mindent feltalál otthon? bizonyosan az utóbbi az.

S épen azért vagyok én eléggé bátor, – ha úgy tetszik – a társas élet írójával szemközt, nem a társas

élet fejlesztésén működni; de inkább ha száz nyelvvel bírnék is, mindannyival azt beszélni, hogy a magán, a családi életnek van nagy hiánya nálunk, ezt kell életre hívni, ezt kell előmozdítani, mert ez az út a valódi boldogságra.

Ki az, ki nem hallotta mint egyetlent a maga nemében említetni az angol (fireside, Feuerseite) a családi élet eme képét, mely az angol családi élet magas fejlettségéről tanúskodik.

Kedvesen lángoló kandalló körül gyűl össze a háznép, az atya könyvével, az anya kötésével, a gyermek babájával, itt piheni ki a családfő napi fáradalma, itt simulnak el a redők homlokáról, itt cseveg vele a szeretetteljes házi nő, a boldogító házias feleség, itt simul térdére az örömek öröme, a szőke kisfiú. Ezerszer boldogi ki e képet érti, ki azt élvezheti. Azt nem fogja bántani a zajos, fényes vigalmak, estélyek, társaságok láza, az honn találja föl minden örömét, élvezetét.

Ez a fireside, ez a családi élet általában áll leggyengébben nálunk, ezerszer gyengébben a társas életnél! A férfi egész nap házán kívül keres szórakozást, s az estét férfikörben igyekszik tölteni, s az asszony látogatóba jár, s ugyanezért fő gondjai közé a toilette rendezése tartozik.

E házias erény hiánya idézi elő a takarékoság hiányát is egész életmódunkban, mert a zajos élet költséges élet is egyszersmind, míg a házi és családi étellel a takarékoság karöltve jár.

Nem akarom én, hogy remetékké, emberkerülőkké legyünk, hogy elverhetlen házi molylyá sülyedjünk, de

csak azt, hogy a családi életre legyen alapítva egész életünk; mert a családi élet az erkölcsi élet alapja és egyzersmind hol az erkölcsi élet nem bír erős alappal, ott hiába történik bármi, ott a társadalom épülete fundamentum nélkül épült föl, s összedüléssel fenyegetődzik.

Társalogjunk igen is, keressük föl egymást mikor időnk van, szórakozásul munkáink között vagy után. Ki az, ki állíthatná józanul, hogy dolga nincs, dolgot nem talál? ott vannak a gazdag birtokosnak terjedelmes jószágai, nincs ott dolga egy értelmes főnek? ott vannak a tisztai számadások, melyeket jó lesz néha saját szemével is végig nézegetni, – s ha mindez nincs kéznél, ott vannak a tanulmányok száz foglalkozásunk fejlesztésére, erősítésére, nemesítésére.

Mindenkinek van tennivalója ha akarja, ha mindent más szemével, eszével nem akar saját kárára rendeztetni.

S ha e tekintetben megteszi mindenki a magáét, mennyivel kedvesebb lesz a társaság, mely a mindennapiság által az unalmasságba kezdett átmenni, mennyivel élvezetesebb a családi együttlét, melynek örömét ismerni is eltanultuk.

A mennyire csekély ismeretem terjed, úgy látom, hogy azon nemzetek vagyonsága áll a legszilárdabb lábon, ott legterjedtebb a közjólét, hol a családi élet leginkább kifejlett, hol a házi örömeket testtel és lélekkel keresik és élvezik az emberek.

Fényes példaképül áll e tekintetben előttünk Éjszak-Németország, Holland, Anglia. – Míg ellenkezőleg azon államok, hol a családi élet végkép megszűntnek lenni

látszik, hol férfi és nő, és a család minden felsőbb tagja, sőt már a gyermek is, kinn a házon kívül, a nagy világ zajában keres élvezetet, a fény- és divatvadászat láza kábítja ott a társadalmat, s az erkölcsök szomorú sülyedésre kárhoztatvák, nincs ott általános jólét, csekély ott a közvagyonosság, tűnő, mulékony álom a pénz, s a börzejátékok szenvedélye mérgezi a kedélyeket, forgószélként emelvén egyszerre gazdaggá, vagy sújtván koldussá egyeseket. – Se tekintetben ismét szolgáljon például Franciaország, az az örökké zaklatott kedélyű, soha nyugalomra nem vergődhető Franciaország, ez a megtestesült földje a divat, a fényláz, a politikai s egyéb ambícióknak, a mától holnapig-féle kalandos életnek.

Ha a civilisációnak szükségkép a francziák zaklatott életére kell vezetni, akkor inkább óhajtom nemzetemnek a nomádok pásztoréletét, vagy a földművesek egyszerű erkölceit; mert ama zilált állapotból nincs kilátás a biztos révpartra jutásra, – soha de soha.

Midőn az egyszerűségről, a takarékoságról beszélek, ne torzítsa senki szavaimat ama szélsőségre, mintha én azt akarnám, hogy hát lakjunk szalma kunyhókban, hagyjuk elvadulni még kisebb szerű kerteinket is, mert nem fizetik ki magokat, s járjunk szűrben és saruban boldog boldogtalan egyaránt, tagadjuk meg teljesen a szép és nemes iránti hajlamainkat.

Én ily botorságról nem is álmodtam soha, élvezze ki-ki az ő hajlamai szerint vagyona jövedelmeit; de mindig és mindig szeme előtt tartsa tovább nem nyújtózni, mint a takaró ér, sőt addig sem a meddig ér, hogy egy bizonyos része a megtakarított jövedelemnek, hasznos

beruházásokra, vagy teszem a mezőgazdászainál nélkülözhetlen forgó tőkét használtathassák.

Kinek nyolcz ezer frt. évi jövedelme van s belőle csak hatot költ el, s két ezerét megtakarít, az takarékos ember ha kastélyban lakik is, és ha szerencsén inast tart is, ha csibuk nélkül nem élhet is. Míg ellenkezőleg kinek csak ezer forint a jövedelme s az előbbinél nagyobb családja nincs, mégis ezerötszázat vagy többet költ el évről évre, arról nem fogjuk elmondhatni, hogy józanul, takarékosan, viszonyaihoz mért arányban él; habár kunyhóban lakjék is és kapadohánynál egyebet nem szí, s bármily elhanyagolt öltözetben jár is.

Olyan dolog ez, hogy egy kaptafára nem lehet ütni. Egyik ember takarékos akkor, ha csak tíz pengő krajczáros szivart szí, míg a másik pazarló, ha fél krajczárosat szí is. Egyik ember akkor takarít ha utazik, a másik ugyan akkor teszi tönkre magát. Mindez kinek-kinek jövedelmi, vagyoni állásához mért valami.

Ha csak annyit költünk, mennyire jövedelmünk terjed, csak a józan ész iránti kötelességünknek teszünk eleget. Ha évi jövedelmünknel kevesebbet költünk, akkor takarékosan élünk, – s míg első esetben dicséretet nem érdemel életmódunk, úgy a másodikban minden esetre csak helyeslést arathatunk.

Azonban a takarékoságot sem óhajtom tálságba vitetni, a piszkos fösvénységig, mi megvetendő bűn.

A piszkos fösvény ember sem magának, sem honának, sem embertársának nem ad, legalább önként nem ad semmit, vagy kevesebbet, mint adnia kötelessége volna.

A fösvény ember maga magától, saját javától is

sajnálja pénzét; az a nyakára engedi dőlni házát, mintsem javíttatná, nem ruház be oda, a hol fillérrel tán forintokat nyeredene; pusztul mindene, éhen veszhet el körül a szegény, semmivé lehet minden közintézet, neki csak egy öröme s élve van: a pénz bírhatása.

Kern akarok én nyomorult pénzért élő, haló embereket nevelni, kik nem képesek másról szólani, semmint tőkéikről, kamataikról, részvényeik osztalékairól, kiket a pénzen kívül nem érdekel senki és semmi; nincs előtök magasabb, nemesebb cél: mint a pénz-gyűjtögetés; a nemzetiség, hazaszeretet pedig üres hang, mely áldozatot kér, mely pénzbe kerül. Ily emberektől mentse meg az ég nemzetünket. Ezek valódi penészei a társadalomnak.

Egy anekdota jut eszembe e helyett, mi röviden ennyiből áll: Egy úri emberhez bizonyos köz célra teendő aláírás, adakozás, gyűjtés végett ment egy barátja az ügynek, s midőn belépett az illető udvarába, a ház urát éppen nagy vitában találta cselédeivel, kiket is kemény hangon dorgált azért, mert egy maroknyi szénát hullattak el az udvaron, s fel nem szedték. – Az ügybárát tetemesen meghökkent e jelenet miatt, s teljesen elveszte reménységét, hogy a különben vagyonos házigazda valamivel járuljon az aláírási ív céljához. Azonban már csak meg kellett nyugtatni lelkiismeretét, s előadta jöttének célját.

A házura szíves mosolylyal készte besétálni a kérelmező vendéget, s kinyitván szekrényét, egy száz pengőset tett a bámuló ívtartó elé.

– Nos, tán keveset is találtam adni – kérdé őt a házigazda.

– Inkább nagyon is sokat ahhoz képest, a mint vártam.

– Ahá! – hát a széna-historia után ítélve, fősvénynek tartott ön? értem, értem. Lássá ön, pedig én csak azért adhatok ennyit, mert egy maroknyi szénát is megtakarítok.

Így kívánom én értetni a takarékoságot, a takarékoság erény, míg a fősvényesség bűn. Ki ily értelemben takarékos, az igaz barátja magának, a közügynek. Isten és ember előtt kedves, méltó tagja a polgárzatnak.

Nem akarok én a fentebb érintett pazar neméből a vendégszeretetnek a másik túlságba menni, hogy teljesen elzárkózottan éljünk az emberektől; azért ne látogassuk néha néha őket, mert vissza találják a látogatást adni. Isten mentsen e túlságtól, hiszen az életnek fő fűszere a barátság, a társaság; élvezni lehet, szabad, sőt kell, szükségképpen kell azt, nehogy rideg, hasznavehetlen önzökké, ember-gyűlölökké váljunk; de mint mindent, ezt is módjával.

Nem szükséges folytonos kalandozásban, ide, odakocsizásban tölteni napjainkat; találjunk – mert van – dolgot honn, házkörünkben, gazdaságunkban; s arra, hogy baráti körben, kedves társaságban töltsünk néhány órát, nincs szükség dáridóra, nevetségesen hosszú és költséges ebédekre, vacsorákra; nem szükség magunkat erőltetni, házainkat vendéggel tele tömni. Mívelt, okos ember beéri azzal, mit egyszerűségünkben neki nyújthatunk, s ha be nem éri, ha ő traktára vágyik: mit veszünk az ilyen hozzánk, csak a dús asztalért s nem értünk járó egyéniség elmaradásával? – Semmit!

A magyar, míg magyar lesz, soha sem fogja a vendégszeretetet megtagadni. Vérében van az és maradjon is benn. Lássuk szívesen, osszuk meg falatunkat vendégünkkel; de ne csináljunk hű-hót, ha kocsi robog be az udvarra, ne iparkodjunk mindjárt hosszúra nyújtani az ételek sorát; adjuk elébe a mink van nemes őszinte szívvel; ne kívánjunk többnek látszani, mint a mik vagyunk. Nincs szebb a harmóniánál az életmódban, a háztartásban. Ne legyen semmiben, semmi esetben egyszer hopp, máskor kopp!

Én azt hiszem, hogy a művelt szívű vendég is szívesebben megy olyan házhoz, hol tudja, hogy megjelenése nem fog egész földindulást gerjeszteni, hogy érte nem czifrázzák a dolgot, hanem elébe teszik a mi van.

Az a harmónia vagy magyarul öszhangzás szép, kedves valami az emberi kebelben, hol a boldogság tényezője, az életben általában, s a háztartásban, viszont a háztartás és vagyon egymáshoz viszonyában.

A túlfeszítés mint mindenben, úgy a háztartásban is fölzavarja az öszhangzatot. Fényes, tágas úrilak, szűk, rongyos istálló; fényes fogat, sovány és kevés ökör; fényes bútorzat, piszkos, rongyos, a vendég szemei elől eltávolított gyermekek; comfortable, salon, üres magtár, üres kamara, sovány tárcza; készöcze leves és gombóc, ha vendég nincs, krautersuppe és fölfújt kása, meg czukros sütemény, ha vendég érkezik. Van-e az előszámlálakban harmónia? Bizony nincsen, – nem is lesz soha.

Azért óhajtom szem előtt tartatni a takarékoságot; mert a takarékos életmódba sokkal könnyebb öszhangzást hozni. Teszem, szegény, de csinos lak, jó karban

lévő, elég tágas istálló, jó erős egy pár mokány ló, erős és elegendő számú ökör az ólban; ízletes, de nem fényes bútortat; tiszta, de egyszerűen öltözött gyermekek; csinosan tartott, jó ízléssel berendezett ugyan a nappali, de a magtár, a kamara s a tárcza is sorsunkhoz illőleg jól áll. Jó három- négy tál étel az asztalon, ha magunk vagyunk: ugyan annyi ha vendég van is. Úgy-e, öszhangzóbb dolog mindez, mint a fentebbiek? És e harmónia nyugalmat, csendet, békét, boldogságot is képes adni a háznak; míg ama disharmonia hason accordokkal tölti el keblünket, házi életünk minden perczeit, s a nyugalom, a béke, a boldogság messze, messze marad tőlünk.

Ha valaki honn piszkosan tartott hai-bái bútortatú szobában hentereg, s ha városba megy: a legelegánsabb szobákat kéri.

Piszkos az asszonyosság, ha honn van; s majd elrepül a sok toll, szalag és selyemmel, ha vizitre megy.

Fizetetlen az adó, a kamat, a cseléd, a kontó, s az ifjú gentleman champagnerez, s dúsan fizeti a cigányt.

Egész nap fiáker áll az Angol-királynő előtt, s az illető honn sárban és gyalog vagy rószer gebéken jár stb. Ismét egy pár dissonance, – s ilyen van ezer meg ezer.

Épen azért kell oly lábra állítani, oly alaphanghoz hangolni egész életmódunk, háztartásunkat, hogy minden esetben teljesen öszhangzatos accordokkal találkozzunk. Azért tanácsos inkább lejjebb hangolni az egész hangszert, nehogy utóbb fülsértő hangzavar és húrszakadás álljon elő.

V.

Ha még napjainkban is azt kellene mutogatnunk, hogy az irodalom mily nagy fontosságú tényező, emeltyű egy nemzet életében, igen kiskorúknak kellene minmagurikat tartani; a nemzetiség előharczosa, véde és táplálója az; s épen azért egyike legszentebb kötelességeinknek fentartani, éltetni, virágoztatni, segíteni.

De e tekintetben nem lehet nemzetünkre panasz, – vagy ha volna, alaptalan volna az; mert ha volna is e nemzetnek *égy* része, mely tán legvagyonosabb, mely a külföld irodalmi termékeivel táplálkozik a jelenben még túlnyomólag a hazai földön azon töredék napról napra szűkebb körre szorul, s igen kevés idő múlva teljesen feloszlik a nagy többség nemzeties irányú tömegében.

A nemzet magyar ajkú közép s alsóbb osztálya a lehetőségig teljesíti e tekintetben kötelességét, sőt a mit tesz, biztosan állítom, hogy az áldozattal határos, vagy valósággal az is.

Mondja bárki erre, hogy nem kell magunkat elvakítottatni hagyni az olcsó irodalom terjedése által. – Hogy most is csak annyi ember olvas, mint azelőtt, s hogy csak

a nagy és komoly irányú lapok olvasó közönsége oszlott szét az olcsó vállalatokban, én mégis csak azt hiszem, hogy, ha összeállítjuk a mai lapok közönségét a múlt idők közönségével, a mostani olvasók száma, sok ezerrel fogja az előbbi évekéit túlhaladni. S e számításnál figyelembe veendő azon nevezetes körülmény is, hogy sokkal könnyebb volt a politikai élet zajos és érdekes eseményei közepett olvasó közönséget csinálni egy jól szerekesztett politikai, bár sokkal drágább lapnak, mint a béke és politikai szélcsend jelen pillanatában; mert a politikai lapok közönségét nem épen az olcsó irodalom apasztotta meg, mint inkább az érdekes hírek apálya.

Talán nem tévedek, ha állítom, hogy a hírlapirodalom legvirágzóbb korszakában is alig állott az előfizető közönség száma 12,000-en felül; de vegyünk bár többet föl, a jelen számmal, mi közel 50,000-re megy, nem versenyezhet sem szám sem pénzügyi tekintetben. S mivel nagyobb az olvasók száma, ezenkívül nézzük csak a tartalmasabb naptárak olvasó közönségét, mely szinte réá-megy 40-50,000-re, értvén a Delibáb-, Müller-, Vahot-nagy, István bácsi stb. naptárakat.

Azt nem akarom tagadni, hogy az árak csökkenése által a komoly irodalom nagyon szenvedett; de más részről hány kevésbé vagyonos jó lelkű magyar nyert olvasmányt, mely olvasmány nagy része, habár nem elégíti is ki a magasabb s komolyabb igényeket, de mégis sok oly házba bevitte az az irodalom, a betű áldásait, melyben eddig vagy épen nem ismertetett, vagy csak kölcsönképen volt található. S ki az, ki tagadni bírná, hogy a betű e terjedése által nem terjed az értelmesség, az is-

meretek világa, habár nem terjed a magasabb tudományosság is. De hiszen ne is kívánjuk, ne is akarjuk, hogy mindenki, ki olvas, tudós vagy tudományos ember is legyen egyszermind, és a tudományos fejlettség azon niveauján álljon, hogy a mélyebb képzettséget igénylő elvontabb tudományos munkák olvasásában keressen, napjai fáradalmai után, enyhülést, pihenést.

Sajnálandó állapotnak fognám tartani igenis, ha a tudományos irodalom nálunk vég pangásra jutna, s jelen, meg kell vallani, egyáltalán nem kedvező helyzetéből épen ne bírna kiemelkedni, s így e tekintetből látnám én is célirányosnak, hogy bármi módon oda vitetnék ez ügy, hogy lehetséges volna kiadhatása magasabb becsű szakdolgozatoknak is, mi most majd nem bizonyos veszteséggel járó vállalat, s ez csak úgy volna kivihető, ha testté válhatnék azon igen szép eszme, miként 10 –12 pengős aláírásokkal gyűjtetnék össze háromezer tudománybaráttól mintegy 30,000 pengő forintnyi tőke, mely tudományos munkák olcsóbb kiadhatását, s általában kiadhatását célozná; azt hiszem, hogy ez nem is lesz kivihetetlen, ha az illetők lelkesen fogják a dolgot.

Ha e gondolat életet kap, hány jeles dolgozattal nem fog megismernedni a közönség, s mily szép tér nyílandik munkásságra s részben eddigi hosszas tanulmányaik közrebocsáthatására, azon kitűnő férfiaknak, kik eddigelé műveik kiadására nem kaptak könyvárúst, azért mert a költséges kiállítás-okoza drágaság miatt a vállalkozó alig számíthatott pár száz példány eladására, s veszteni senkinek sem volt és nincs kedve csupa egyszerűetből. Ha kivihető lesz ez eszme, csak akkor fogják igazán lát-

hatni, mit bírunk egy Pólya, Csengery, egy Jedlik, Kovács, Brassai, Fényes s több nagy készülségű hazánkfiaiban.

Csak tért és utat kell mutatni, s nem fogunk hiányt szenvedni a szakférfiakban, s oly műveket lesz alkalmunk rövid idő alatt közkézen forogni látni, melyek Europa bármely nemzete irodalmának is díszére fognának válni.

Visszatérve fentebbi azon állításomra, hogy sokkal terjedtebb jelenben a hírlap- s általában az olvasóközönség, bizton hivatkozhatom mindazokra, kik e tekintetben a falusi életet figyelemmel kísérik.

Ha ezelőtt teszem egy közbirtokosságba négy-öt újság járt, egyeseknek elég volt, s ha összeálltak az illetők, járt nekik minden magyar lap egy-egy példányban; s nézzük most: öt-hat vagy nyolcz helyett, harmincz negyven külön lap megy ugyan oda, mivel olcsóbb ez s amaz, tíz tizenkettő is járhatja ugyanazt.

S nem valódi jótétemény-e, ha a szegényebb sorsú gazda fáradtan hazatérve földéről egy-egy lap olvasása mellett piheni ki magát, s egy eddig nagy részben nélkülözött szellemi eledelben, habár egyszerűbb, könnyebb lenne is az, részesül.

Épen e szempontból örültem én tiszta szívből a Falusi Gazda megjelenésének; mert előre láttam, hogy általa egy egészen új közönség jut a földművelés józanabb irányú ismeretéhez, mely azt eddig részint azért, mert a feles gazdasági lapok tehetségéhez mérve drágák, részint fogalmait túlhaladó s egy bizonyos előrehaladást, tanultságot föltételező modorban vannak írva, majdnem teljesen volt kénytelen nélkülözni,

S hogy a gazdasági lapoknak ama nagyszerű feladat, s kitűnő álláspont mellett, melylyel bírnak, másként nem is kezelhetetnek, mint a mint kezeltenek, mindenkinek be kell látnia, ki fölfogja e vállalat horderejét, hogy azoknak a gazdasági tudomány s haladás színvonalán kell szükségkép állaniok. De aztán nem is szabad kívánnunk, hogy az egyszerű olvasást tanulni most kezdő, s részben szűk erszényű kis gazdaközönség is föltalálja bennök azt, mit ő keres, s ezért kellett a „falusi gazdának” elállania.

Minek eszméje nem is volt új már, hiszen tudhatjuk, hogy ez ideával már nem egy előkelő hazafi foglalkozott, felfogván annak szükségességét.

Es épen ez okból fájt olvasnom nekem ama gyanúsítást, mintha ezen folyóirat a „gazdasági lapok” ellenében lett volna tervezve, s annak megrontását célozná.

Merő képtelenség erre csak gondolni is, s nem átalom kimondani: nem is hazafias gondolat. Avagy nem szégyen-e csak gondolni is arra, hogy e tágas földművelő országban két lap el ne férjen egymás mellett; oly két lap, mely épen egyikét legszükségesebb és legszentebb érdekeinknek igyekszik előmozdítani, a földművelés, a mezőgazdaság haladását, emelkedését.

Ne férjen-e meg ily két lap, vállalat egymás mellett akkor, midőn a kézzelfogható reális hasznok előmozdítását nem képviselő egyéb lapok oly nagy számmal állanak fen?

Avagy nem kenyér kell-e előbb, aztán aesthetika? Hiszen előbb élni kell az embernek, a polgárnak, s

csak ha élhet, akkor van módja, útja műveltségre, tudományosságra is törekedni.

Ha lehet csak egy mulattató lapnak tízezer előfizetője: szabad-e bűn nélkül azt hinnünk, hogy nem állhat fen két gazdasági folyóirat együtt, összesen négy-ötezer előfizetővel?

Hiszen a gazdasági lapoknak magoknak kellene, és fog is lenni, legalább ötezer előfizetőjének.

Aztán oly erők mellett, minőkkel a g. lapok dicsekedhetnek, lehetett-e a concurrentiától tartani? Concurrentiájától egy igénytelen falusi gazdák által írt lapnak.

Epen nem, megmutatta a következő: a gazd. lapok előfizetői a falusi gazda megjelentével háromszázzal szaporodtak.

Eri tisztán tudom, hogy ama kisszerű torsalkodásban, mely a f. g. megjelenését üdvözlé, a földművelő közönség-pártolta lapok egy némelyikében, a gazdasági lapok gentleman jellemű szerkesztőinek s fő munkatársainak égy mák szemnyi része sem volt.

S részemről én, ki a gazdasági lapoknak gondviselészerű jótékonytságot tulajdonítok, mely tette, életre segíté bizonyos időkben a lethargiába merült nemzetet? mely kimutatta azon nemes tért, mely oly igen illő a minden egyéb cselekvéskörről lezorult hazafiúi lélek- és tetterőhöz: soha, de soha nem fogtam volna egy tollvonással is járulni a Falusi Gazda hasábjaihoz, ha hihettem volna, hogy annak oly kisszerű céljai vannak, mint egy közbecsülésben álló közhasznú vállalat rongálása.

A nemzetnek még sok hú napszámosa megfér egymás mellett, sok hú kézre van és lesz szükség addig,

míg a homokhordók munkája után a nemzeti közjólét magas épülete fölemelkedik.

Ezt rég óhajtottam már ez ügyre nézve kimondani, nem tekintve személyekre, csak a célt tartva szemem előtt, mely az érdekllett folyóiratok által elérhető.

És épen e cél miatt vagyok én féltékeny reájok, azért óhajtom, hogy úgy tekintse őket mindenki, mint nélkülözhetlen s nagyra becsülendő, pártolásra érdemes eszközeit, tényezőit anyagi boldogulhatásunknak. Tekintse azokat úgy a gazda, mint szükséges kellékét üzletének, mint értelmi tőkéje bányáit, vagy legalább mint foglalkozásához illő nemes szórakozási eszközöket. Ne kívánja azt egynémely túlkövetelő ember nevetséges igényeivel, hogy azokban mindig oly valami újat találjon, mit még soha nem hallott vagy nem olvasott. Hiszen hacsak egy-egy eszme van is bennök e g é s z é ven át, mely hasznosnak ígérkezik a kivitelben, sőt annak lenni be is bizonyult, avagy nem sokszorosan fizeti-e ki magát a 10 írt. vagy épen 2 írt? – S nem talál-e minden számban egy-egy tételt, melyet ha tudott is már, nagyon jó, hogy ismét eszébe juttatja a lap; s ez esetben tekintse úgy azt, mint memorandumot, mint emlékeztetőt. – De hiszen van is abban mindig, de mindig tanulságos, s úgy tapasztalom, hogy azok a túlkövetelő úri emberek sokkal többet gondolkodnak egyébről, mint épen gazdaságukról, s készebbek évről évre tíz-húsz annyit eltarokkozni, mint a mennyibe egy pár gazdasági lap, vagy könyv kerülne, de ez utóbbiakra nem juttatnak, egyszerűbb azt mondani reájok: nem sokat érnek; úgy perse hogy többet érnének, ha minden szám egy-egy ajándék borjút.

vagy bárányt vagy nem tudom mit hozna peccenyének; már ez aztán *practicus* érdekes tartalom lenne, úgy már aztán csakugyan megérné az árát.

E tárgynál tovább is időztem tán, mint a mennyire egyelőre akartam; de ne vegye a tisztelt olvasó rősz néven a gazdának, habár tollat fog is, ha kirí egy és más helyütt foglalkodása, szenvedélye épen úgy, mint a szeg a zsákból, s engedtessek meg hinnem, hogy nem teszek épen roszt akkor, mikor e merőn földműves ország műveit közönségének, figyelmét ama lapokra fordítom, mely lapok egyedüli boldogúlhatása alapeszméivel foglalkódnak.

Szép, igen szép hivatása van az irodalomnak általában, szép az írók pályája, feladata.

Az író a nemzetiség áldozó papja, apostola.

Magas, igen szép hivatás ez, de szükség, hogy az írói osztály föl is fogja nagyszerű feladatát, s pályáját egyszerű kenyérkeresetté, nyereszkedéssé fajltni ne engedje.

Nem azt akarom én ezzel mondani, hogy e szerint az irodalmat csak dilettánsok kezeljék, kik annak anyagi, a haszon oldalára nem szorulnak, s díj vagy haszon nélkül, egyedül hazafiúi kötelességből írnak.

Epen nem, a dilettantismussal sok árnyékoldal is jár együtt, teszem a felületesség, kevés kivétellel; mert ki nem szorul munkája bérére, nem is fekszik érdekében ahhoz a szükséges, és fáradalmas előkészületeket, tanulmányozást előrebocsátani; míg ellenkezőleg ki e tekintetben is sikert óhajt, habár saját hajlamai nem vezérle-
nék is: maga a szükségesség fogja oda kényszeríteni őt,

hogy készületlenül ne nyúljon tollhoz, s komolyan számot vessen tehetségeivel akkor, mikor egy vagy más munkájával az irodalom terére kilép.

Kenyérkereset és nyerészkedéssé fajulhat az irodalom, ha az író csak egyedül azért ír, mert fizetnek érte, nincs előtte semmi magasabb cél, munkájának alig kíván nemesebb jutalmat a honoráriumnál, nem törődik a műveltebb közönség véleményével, kritika megjegyzésével, ő csak megy a maga útján s ír össze, hivatkozva a közönség hazafiságára, áldozatkészségére, tücsköt és bogarat, s még több szalmát. – Hogy kelendőségnek örvendhessenek művei, vakon hódol a tömeg ízlésének, legyen az bármi ferde, legyezgeti annak hibáit, gyengeségeit, szóval teljesen elfeledkezik ama hivatásról, melyre a nemzet választott írói hivatva vannak, lenni testtel és lélekkel a nemzetiség s a jó ízlés, a műveltség, a szellemi és anyagi jólét előmozdításával küzdő apostolokká.

S épen e tekintetnél fogva lenne kívánatos, hogy íróink oly méltóságteljes magaviseletet tanúsítanak az irodalom és magánélet körén, minő szép hivatásukhoz illő, minőt a nemzet követel tőlük.

Azért lenne óhajtható, hogy a lapok soha kisszerű, az irodalmat lealacsonyító személyeskedéssel, kenyéririgyszerszerű agyarkodással, gyanúsítással, s a jó ízlés s illendőség minden szabályával merőn ellenkező megtámadásokkal végkép felhagynának, miután mindez oly valami, mi oly szembetűnően láttatja a magán embert épen nem becsülendő szenvedélyeivel, hogy lehetlen a közönségnek csakhamar el nem veszteni az írói osztály iránt táplált amaz illusióteljes véleményét, melytől át-

hatva megszokta nemzete íróit a nemzet jobbjai közé számítani.

Legyen számúzve irodalmunkból, ha azt akarjuk, hogy az a közbecsülésben őt megillető helyét megtarthassa, a pajtáskodás, a pártosság, az öndicsérgetés, mely hamis színben tünteti föl a dolgokat, s tévútra igyekszik vezetni az áldozatkész s jobb bánásmódra érdemes olvasó világot.

Legyenek az irodalom közlönyei részrehajlatlanul szigorú bírái az irodalmi termékeknek, fogják föl az írók szép helyzetöket, s legyenek hasonlók ama kérlelhetlenül igazságos bíróhoz, ki saját testvérét is kész elítélni, ha a törvény ellen vétett. Az irodalom törvényei az aesthetika, a komoly tudomány, az igazság, a közhasznúság szabályaiból állanak, s a mely író, a mely kritika e törvények szellemében ítél, annak ítélete csak helyesléssel találkozandik a többség kebelében, s az irodalom tekintélyét segíti megerősödni.

Legyen az író magán életében bármely gyöngeségekkel teljes, de óvakodjék a világ előtt oly gyarlóságokkal tűnni föl, melyek minden egyes embernél megrovandók ugyan, de az írónál sokszoros beszámítással találkoznak. Mert az író helytelen magaviseletével egy nemzet közös szent ügyét, az irodalmat veszélyezteti.

Azok a jó falusi, vidéki emberek mily szép képeket alkotnak magoknak az Írókról! halvány komoly arcú férfiakat képzelnek ők magoknak, kik rendületlen hazafiséggel, szakadhatlan szorgalommal tanulnak és dolgoznak, s virasztanak műveik fölött. – Hagyjuk meg őket, vagy tán bizton írhatom: hagyjatok meg bennünket, a

haza szent nevére kérlek benneteket, e jó hitben, ne legyen köztetek, kik az írói névre érdemesek, vagy érdemesek akarnak lenni csak egy is, kiről el ne lehetne mondani e szép nevezet: gentleman, a szó valódi nemes értelmében.

Mert ki a gentleman? vagy mit értünk e szó alatt: gentleman?

Tág fogalmak uralkodnak e szó valódi jelentése körül. Egy jó születésű ember gentleman s egy vagyonos ember gentleman, egy jól, ízletesen öltözött ember gentleman; egy feddhetlenül karakterteljes, szavát tartó, becsületére kényes ember gentleman; egy nevelt, műveit ember ismét gentleman.

Már most mely meghatározás lesz az íróhoz leginkább illő?

Az íróra nézve nem lehet egy meghatározásával a gentleman nevezetnek megelégednünk, és én bátorságot veszek magamnak az írói osztályra nézve következő egyesítést tenni: a gentleman író bensőleg egy karakterteljes, nevelt, művelt, s külsőleg tisztán, ízléssel, vagyis jól öltözött férfiú.

Mi a benső tulajdonokat illeti, azokra nézve azt hiszem, senkinek nem lesz kifogása; de lehet, hogy találkozandik valaki, ki nem akarja hinni, hogy az írónak még külsejére is gondjának kell lenni.

Gyermek koromban számtalanszor hallottam említetni ezt a diák példabeszédet: „vestis non facit monachum” mit magyarrá így fordítottunk: „a ruha nem teszi az embert” – s ezt hittem is szóról szóra; azonban később kezdtem látni, hogy még sem áll a dolog egészen úgy, mint én hittem, mert tapasztalnom kelle, hogy a

vestis csakugyan szükséges kelléke a monachusnak, vagyis a ruha sok, igen sok esetben teszi az embert, vagyis a külső mázra, arra hogy oly alakban jelenjünk meg, forogjunk az emberek között, minő az ő fogalmaik szerint egyedül illő egy művelt férfiúhoz, e külső mázra vagyis öltözékünkre okvetlenül figyelmet kell fordítanunk, ha csak kevesebbre nem akarunk becsültetni benső értékünknel, vagy éppen megvettetni és kerültetni.

A lélek, a jellem a drágakő, s a test és a ruha az ajánló befoglalás rajta. – S ha a gyémánt, melynek becsét a műértő azonnal meg bírja határozni, minden esetre sokat nyer az ízletes befoglalás által: nem természetes-e, hogy az ember értéke is emelkedik az ízletes befoglalás, a jól választott öltözék által; annyival inkább pedig, mert itt a drágakövet első pillanatra bármely műértő, műkedvelő sem képes megbecsülni s valódi értékét meghatározni, szükségképen kell hát figyelmeznii az ajánló befoglalásra, minő az öltözék, s általában a helyes külső alkalmazkodás, hogy bensönket oly világban mutassuk be a társaságnak, mely annak értékéből le nem von, sőt emeli, s a későbbi bővebb becslési vizsgálatról vissza nem riasztja az embereket.

Nem akarok én senkiből is, legkevésbbé az íróbul dandyt csinálni, nekem az elegantiáról különben is csak az a fogalmam van, hogy hiba nélkül legyen ugyan az elegantiára igényt tartó egyéniség öltözve, de semmi feltűnő ne legyen rajta, vagyis sem a színek és formák különbözőségét ne keresse, sem homlokegyenest ellenkezőleg a fekete színben ne bujálkodjék, legalább rendes öltözetére nézve, mint valamely quacker.

Csak annyit értek a jól öltözésen, hogy a ruházat a kor igényeivel mérsékelt lépést tartó, világért sem excentricus, tiszta, jól össze választott legyen a színekre nézve, mi férfinál igen könnyű dolog; szóval, hogy a benyomás, melyet az illető külső megjelenésével bárkire tesz, kedvező legyen.

S ennyit kívánni úgy hiszem nem valami nagyszerű követelés, az irodalom bajnokai irányában.

S ha valaki a genialitást külseje elhanyagolásában keresné, napjainkban a genialis cím helyett könnyen oly epithetont nyerne, mi reá nézve épen nem lenne hízelgő.

Jó ideje lehet már annak, hogy egy utazó közleményeiből egy helyett ezt olvastam: „Most egy férfi lépett be a terembe, egy kedvesen öltözött egyéniség, ki, még mielőtt egy szót hallottam volna tőle, teljesen meghódított megjelenésével; e férfiú Lamartine volt.” Azóta sokszor eszembe ötlük e pár sor, ha Lamartine nevét hallom vagy olvasom s mindig úgy áll képzeletem előtt, mint egy megnyerő külsejű férfi, kinek nincs szüksége arra, hogy lángesze teremtményeit ismerje valaki; mert ime ismeretlenül, szó nélkül már meghódított egy ismeretlent, az ő aestheticus foglalkodása előmlik külsején, egész lényén. – S ha ugyan ezen Lamartine anyagul öltözve, tobákos orral stb. lépett volna be ugyan oda: idegenünk vagy reá sem figyelt volna, vagy épen ellenszenves benyomást tett volna reá, s meglepetéssel kellett volna megértenie, hogy e zagyva külsőben egy teremtő lángeszme rejtezkedik; de soha amaz önkénytelenül vonzó, hódító hatást többé nem fogta volna az illetőre gyakorolni, bármily indulatot érzett volna is művei irányában.

Szóval azzal, hogy az író „déferai a világ gusztusának,” mint néhai Sárközi István írta Csokonainak, a külsejére fordított gond által is, önmaga becsét emeli.

Miért beszélek én így? kérdi tán valaki; megmondom az okát hogy miért?

Azért beszélek így, mert azt óhajtom, hogy az írói testület oly tiszteletre méltó osztály legyen, mint a minővé lenni hivatva van. – Óhajtom, hogy ez osztálynak minden egyes tagja fölfogja, mivel tartozik önmagának, mivel azon testületnek, melynek tagjává avatta magát, s mivel tartozik nemzetének. – Óhajtom, hogy az írói név oly név legyen, mely jól hangozzék minden körben, fent és alant, s ezt kivinni, szentül meg vagyok győződve, csak enmagától az irodalom embereitől függ; nem kívánok én lehetetlenséget, csak annyit: mennyit kivinni, megtenni könnyű.

Az újabb időkben sokszor meg-megpendített tárgy az, hogy az írói osztály nincs felvéve az úgynevezett jobb társas körökbe, hogy a főrangúak teljesen ignorálják az írókat.

Ugyanez ügyben igen szépen és lelkesen szólalt föl gróf Festetics Leo legközelebb, s úgy látom mégis, hogy a dolog ott áll, hol előbb állott, sem egyik sem másik részről nem történt közeledés.

Pedig ha az író nem ismeri a magas körök életét, szokásait, erkölcsseit, hogyan lehessen képzelni, hogy helyesen tudja festeni azokat, s azok személyeit. Mindez egy valóságos terra incognita az írók előtt, s nem csuda, ha oly kevéssé életre való, vagy élethű képeket adnak rólok sokszor, hogy az üres címmezések, feszes és sokszor

épen nem való etikettei szabályok alkalmazásával akarják a valódiság hiányait helyre ütni, kipótolni.

A magasabb körök emberei nem-ismerésének kell tulajdonítanom azon balfogást is, mit minden esetre megróvandónak tartok irodalmunkban, hogy, ha egy fajtan élettű, egy üres, egy nevetséges, egy gyáva, egy paraszt göggeltele egyéniségre van szüksége egynémely írónak, bizonyos, hogy annak a főrangúak osztályából kell előállania, – épen akkor, mikor minduntalan ugyanazon osztálynak hazafiségára, áldozatkészségére történik a hivatkozás más oldalról.

Vegyük csak higgadtan a dolgot, vegyük azon embert úgy, mint áll és él. Lehet-e gondolnunk, hogy ezen örökös csipkedések, sőt kemény vágások rokonszenvet ébreszsenek ott, hova a vágás intézve van. Nem történhetik-e, hogy az érdekllett osztály embereiben ez eljárás idegenséget, vagy legjobb esetben közönyt ne gerjesszen az irodalom, legalább annak képviselői irányában. Vagy azt akarjuk, hogy ugyanazon osztály, melynek oly gyarló képviselőivel találkozunk a színpadon, a regényirodalomban, ugyanazon osztály emelkedjék teljesen felül az emberi gyarlóságokon, emelkedjék a hazafiáságnak oly magas fokára, hogy még azon kezét is szorongassa, mely korbácsot tart untalan a kezében, mely őt a legtöbb esetben ok nélkül szutyongatja.

Oh nem ez a módja az irodalmat a főrangúak osztályával megkedveltetni. – De nem is a hízelgés ám, mint e helyen százan fognak fölkiáltani: tehát a gyáva hízelgés! – Nem, csak a méltányosság.

A vagyonnak, a pénznek bizonyos, hogy nagy a

csábereje, a dús-gazdagnak ezer alkalma van szeszélyeit, szenvedélyeit kielégíteni, de szükségkép gróf vagy bárónak kell-e lenni ehhez? nem elég-e egyszerűen csak gazdagnak lenni? Ki az életet ismeri, érteni fog. Kern azt akarom ezzel mondani, hogy a főrangúak között nincs sok oly gyarló ember, ki testének él túlnyomólag; csak azt akarom mondani, hogy nem lehet, nem szabad azért csak a mágnást venni föl a kéjencz typusznál; mert ilyes példányokban eléggé gazdag a pénzaristokratia is, de a középrend is; csakhogy tán nincs oly nagy gondja reájok a világnak.

Még sokkal igaztalanabb a nevetségesség, parasztgőg, a gyávaság képe, mely a vígjátékok- és regényekben oly sokszor mutatkozik; mert ha gőgös is a születési aristokratia, e gőg vagy inkább büszkeség, sokkal inkább fajul paraszt, nevetséges kevélységgé a pénz embeleinél, mint náluk. Sokkal inkább ismerik ők az élet leg-hajszálnyibb árnyékait, mintsem oly könnyen nevetségés, komikus alakokká váljanak, s mi a gyávaságot illeti, tisztelet becsület, de igazság is, erre ugyan kevés esetet lehetne fölhozni, akár a történetből, akár a köznap életből, s ha van valami feltűnőleg jellemző náluk, tán épen ezen oldal az, s bizton el lehet mondani rólok, hogy ők majdnem minden körülmények között bírnak, ha nem épen a szív, de bizonyosan az ész bátorságával.

Azért merem mindezt oly részrehajlatlan őszinteséggel elmondani, mert érzem, hogy szerény, de független állásomnál fogva, nem egy könnyen jöhetnek az intereséből eredhető nyomorult complimentírozás gyanújába. De igazságos kívánok lenni minden lehető esetben, s ha

nem lennék az valaha, csak tévirányt vett fölfogásom, hamis életnézletem, de nem szívem lenne az ok.

A miket általában az irodalomra s azok kezelőire nézve írtam, úgy kérem tekintetni, mint egy, e köz nemzeti kincsünkre féltékeny jóakarató polgár aggodalmi kifolyását. Részletekbe, egyes esetekre, nem terjeszkedtem ki, nehogy épen akkor, mikor a személyeskedés ellen beszélek, ugyanazt idézzem elő. Én a közügynél nem látok személyeket, csak az ügyet.

S épen e tulajdonnál fogva úgy akarom látni az irodalmat, oly kiterjedtnék, oly nemes irányúnak, mint minőnek lenni hívatva van, s kezelőit, az Írókat oly köztisztelet és szeretetben, mint nemes foglalkodásuk igényli.

De hogy ezt elérhessük, szükség, hogy a tollat érett, komoly megfontolással vezessük, a pajzán, sőt sokszor durva személyeskedések végkép száműzessenek a lapokból, ébredjen, mint örömmel látom, hogy ébredez, egy nemes irányú közszellem „esprit de corps” föl e testületben, mely semmi durvaságot, műveletlenséget el nem tűr.

Mindaddig, míg az írói testület minden egyes tagja nem lesz féltékeny az egésznek becsületére, mindaddig, míg megtörténhetik az, hogy előfizetések gyűjt et il e k meg nem jelenő m unkákra, vagy a megjelenő munkák pontosan szét nem küldetnek stb., addig soha, de soha nem bírhat az írói testület oly tekintélylyel, minővel bírnia kellene.

Ne mondja nekem senki metségeül az irodalmi botrányoknak, hogy hát a szabad angol sajtó mily példákat

mutathat föl; mert nagy nemzetekhez csak hibáikban hasonlítani akarni, merő gyarlóság. Igyekezzünk mi e tekintetben jobbak lenni azoknál.

De meg az irodalom azon óriási fejlettségénél fogva Angliában már nincs mit tartani sok oly dolgoktól, melyek nálunk szépen fejledező köz kincsünket veszélyezhetik.

VI.

Mint láthatja szíves olvasóm, én a társas életet az értelem, szorgalom és takarékoságból önkint folyó közvagyonosságra akarnám építve látni, azt merészelve állítani, hogy csak azt a társas életet tartom én egészségesnek, melynek alapzatát az általános jólét képezi.

De tán messze hagyná magát ragadtatni az anyagi-ságban az, ki a jólétre törekvéssel megelégednék a nélkül, hogy ama magasztos erőre nem vetné szemeit, mely minden országok alapját képezi, a köz erkölcsiség erejére.

A köz erkölcsiségnek azt hiszem, hogy a családok képezik tűzhelyét, s körülbelül oda jutottam okoskodással, hogy, ha az anyagi közjólét épülete körül építészkedünk, úgy intézzük a dolgot, hogy az alapköveket összefoglaló, összeforrasztó ragaszt az erkölcsös családi élet képezze.

Hogy a nemzetiséget nem említem többször s nem említem épen e helyen is, azt egyszerűen azért teszem én, mert önkint akarom értetni, hogy társas életünk nekünk magyaroknak más irányú mint nemzeti, nem is le-

het; hiszen mirőlunk vannak azon szavak, melyek oly mély viszhangra találtak e hon határain belül:

A nagy világon e kívül
Nincsen számodra hely,
Áldjon vagy verjen sors keze:
Itt élned, halnod kell.

Ki e tekintetben még máig sem tájékozta magát, ki ma sem tudja még, mivel tartozik szülőföldje nyelvének; annak úgy is hiába fognék beszélni napok számára, az úgy sem értene, az úgy sem olvasna.

A családok képezik a társas életet, a családok nevelnek annak életre való, kedves, hasznos tagokat; szóval valódi áldás forrásai a társadalomnak, ha szent hivatásukat kellőleg fölfogják, s annak meg is felelnek.

A mely családi körben otthonos az erény, a nemes gondolkozás, az önzetlenség, a szeretet, a nyájasság, a kedélyesség, ritkaság hogy ugyan ily tulajdonokkal bíró egyesek ne kerüljenek ki a társadalomba abból.

Épen ez oknál fogva kötelessége a családfőnek oda munkálni, hogy az említettem tulajdonok lábra kapjanak családjában.

De mindenek felett szükséges, hogy az apa és anya menjenek e tekintetben jó példával elő, mert tudjuk, hogy a példák erősebben hatnak a legszebb prédikációknál.

Hogyan kívánhatná azon családfő, ki maga a megtestesült ridegség, önzés, szeretetlenség, hogy gyermekében épen ellenkezőleg: a kedélyesség, önzetlenség, s a szerető szív fejlődjenek ki?

És épen ezek képezik a társas életben kedvessé tevő tulajdonait az egyénnek.

A ridegség valóságos mérge a társas életnek, s mégis mily kevésbé iparkodik sok szüle e mételeytől megmenteni gyermekét, mert nem érti e szó valódi értelmét, mert maga is rideg, mint barlangi hideg és rideg, melyet nem világít, nem melegít egy lángocskája is a szívnek, a kedélynek.

Sokan, igen sokan vannak, kik nem ismerik a családi élet szentélyét, a családi élet egyszerű, kevés költséggel járó, de mély horderejű ünnepeit, a karácsonyi Krisztusfát, a névnapit, a születésnapit, kölcsönös meglépésekkel, ajándékokkal járó ünnepeket.

Mily örömteljes estve, mily várva várt ünnep az a karácsonyi estve sok családnál, midőn nincs egy tagja annak, a hü és bizalmasabb cselédek is ide értve, hogy egy kis aprósággal is meg ne örvendeztessék.

Kinek soha örömet, kedves meglepetést nem szerzett senki: fog-e az valaha örülni azon, hogy másnak örömet, kellemes meglepetést okozzon? bizony alig.

Haszontalanságok ezek, gondolja megvetéssel sok hosszúképű, ránczos homlokú apa és anya, haszontalan költség, mintha nem volna egyéb kiadásunk úgy is, még holmi csecsebecsére is hányjuk a pénzt. Ne hidd hogy haszontalanság, édes atyámfia! ne hidd, ne hidd, nem ahoszszu képek, a ránczos komor homlok, a hosszú prédikációk teremtik gyermeked kedélyét: azok a krajczáros figyelmek, meglépések, melyek neki az örömkönnyeket csalják szemeibe, azok segítik szívét nemessé, önzéstelenné lenni, azok segítik őket a társadalom oly tagjaivá lenni, melyek örülnek a mások örömén, melyek feledik önmagukat akkor, ha arról van a szó, hogy másokon se-

gítsünk. – Ezek az apró figyelmekek, ezek a semmiségnek tetsző dolgok képezik őt fokról fokra áldozatkész hazafivá mire megnő.

Azok az örökösen feddő, folytonosan ránczba vonult homlok és arcok, melyek elkomorítják a gyermek lelkét, melyek puritán szigorral örködnek ugyan a növendék erénye fölött, de a kedélyt is összezúzzák egy úttal, azok a mogorva erény-prédikátorok hibásan fogták föl családfői hivatásokat.

Hibásan már csak azért is, mert a legtöbb esetben képmutatókat nevelnek magok körül, kik remegnek vagy legalább meghunyaszkodnak a szülei tekintet előtt; de ha félrevonulhatnak előle, annál kicsapongóbban iparkodnak élvezni a tiltott gyümölcsöket.

E túlszigorú nevelési rendszer a lehető legtévesztettebb s a legjobb esetben is egy rideg, életörömnélküli lelket modellíroz, mely megteszi ugyan mindenkor kötelességeit, melyekkel családja, környezete, sőt hazája irányában is tartozik, de nem ismeri a lelkesedés magasztos, mindenható országát, mely egyedül képes nagy és szép tettekre segíteni a cselekvő erőt.

E túlszigorú nevelési rendszer megfosztja az ifjú szívet amaz illasióktól, melyek oly kellékei annak, mint a gyümölcsnek azon por, mely felszínét bevonja, mely illusio habár sok keserű csalódásoknak kútfeje is; de mégis ki az közölünk, ki vissza nem sóvárganá a már elvesztettet, hiszen az az életnek kamatja, mely azt kedvessé teszi, mely nélkül az oly rideg.

Jaj annak az embernek, ki illusióit már ifjú korában elvesztette, annak csak az önzésben lehet még me-

nedéke, egyebütt sehol, s az önzés, kérdem, dísze-e egy jó polgárnak, vagy épen ellenkezőleg annak árnyalatát képezi.

Legyen hát az, kire a gondviselés a nevelés isteni gondjait bízni elég jóságos volt, elnéző a gyermek, az ifjú ártatlan örömei irányában, ne zavarja azokat, vagy ne semmisítse még minduntalan azzal a szigorú redőkbe vonult catói homlokkal, sőt inkább iparkodjék újabb-újabb örömet lelteni gondjai tárgyának, azzal az okos takarékossággal, mely túl nem halmoz, pazarlóvá, túlteltté nem tesz, mely föl tudja osztani az időt a munka, a hasznos elfoglaltatás, s az öröm s a kellemes, játszi időtöltés között.

E tárgy kedves tárgyam nekem, mert sokszor, igen sokszor volt alkalmam látni az életben, mily ferde fogalmak uralkodnak a művelést illetőleg az emberek között.

Míg az egyik a kábaságig szabad pórázt enged a növendéknek, s azt, mint a vak legyet úgy engedi a pajkoság, az örökös multság, élvezetvadászát mámorába rohanni, a gyermeket elhalmozza újabb-újabb játékszerrel, újabb-újabb ragyogó ruhákkal, s munkára, hasznos foglalkozásra nem szoktatja, s ekkint kéjenczet vagy csakhamar blasé-t nevel; addig a másik nem találván el a közép utat, az ellenkező túlságba esik: nem enged semmit gyermekének, rász szemmel nézi ártatlan elevenességét, multságait, azt akarná, hogy gyermeke mindig csak tanuljon, a szobában üljön, soha a felnőtt emberek által elfogadott illemszabályok ellen ne vétsen, soha nem intéz hozzá egy szívélyes, egy barátságos szót, mindig csak dorgál, fedd, oktat, szigorú minden krajczárnyi ki-

adásra, azt akarná, hogy a gyermek már egy ekére vagy borjára takarítsa meg napi filléreit, s a világért ne vegyen abból magának ostort, vagy kis madarat, mely neki annyi örömet ad, szóval, legyen kész férfi gyermek-arczczal.

Koránt se gondolja valaki, hogy itt meg a takarékoság ellen beszélek, csak az óhajtom, hogy azt is tálságig s ridegségig ne vigyük. Azért az, a mi a férfiúnál takarékoság, a gyermeknél, ifjúnál könnyen már a fös-vénység bélyegét viseli magán, s kérdem: mily szűkkeblű, nyomorult, fösvény ember nem válik azon gyermek- s ifjúból, ki kora hajlama ellenére már zsugorgat. A gyermeknél, az ifjúnál nagyon meg lehet elégedni azzal, ha kiszabott havi vagy évi pénzével beéri s adósságot nem csinál. Ha már tőkécskét is kaparít össze magának, kivévén ha tán túlságosan el van látva pénzzel, nagyon hihető, hogy egy szívtelen fösvényynyé képezi ki magát.

Arra, hogy a fentebb mondottak szerint apró örömket szerezzen valaki gyermekének, nem szükség gazdagnak lenni, ennyi képessége van a telkes jobbágnak is; mert ama kis figyelmekek, mikről szólottam, világért sem szabad a fényűzés, a pazarlás határaiba átlépni, kiki az ő köréhez képest úgy intézze a dolgot, úgy vezesse gyermeke vágyait, hogy kevéssel beérő legyen, hogy csekélységekben is örömét találja.

Jaj annak a gyermeknek, ki a bölcsőtől fogva fenynyel halmoztatik el, hacsak feltűnő vagyonnak nem néz elébe, de még ekkor is, mert az ő igényei vele együtt nőnek, vágyai az idővel nagyobbodnak, s ha az igények, vágyak, a szeszélyek folytonosan kielégítettnek, kész

lesz idő előtt a blasé, kinek alig van már tárgy, mi szívbeli örömet, meglepődést fogna okozhatni. – Vagy ha igényeinek felnötteivel nem felelnek meg a körülmények, készen van a szerencsétlen, vagy jobb esetben a dérangírozott ember.

Átalában nem lehet eléggé vigyázni a nevelés, a gyermek, az ifjú szoktatása körül e korban, mely kiválólag az élvadászat kora!

Nézzünk csak vissza kevés évtizeddel is, minő spártai kényelmekkel volt ellátva, körülvéve még az aggkor is, mily keményre tömött karszék és nyugágyon pihent az öregapa, s még az apa is? s im a nagy reményű unoka már alig 18 éves korában megvetéssel pillant ama hai-bai bútorokra, mint ízléstelen, mint kényelmetlen házi eszközökre, s a garcon-szobát nem is képzei máskint kiál-líthatónak, hacsak ruganyos karszékek és Balsacok nem díszítik azt, ha kedves érintetű szőnyegek nem borítják a padlózatot, ez utóbbiak nélkül szörnyen fáznék a lába az ifjúárnak, míg az öregapának, s tán az apának is soha sem jutott eszébe hideg márvánnyal vagy épen téglával padlózott pipázójába csak egy gyékényt is teríteni lábai alá.

Hány ember nem kocsizott olyan velőt rázó, tollatlan kocsin egész életén át, melyen soha még csak a hátát sem vethette meg? S im az ifjú úr már nem is képzel más járható kocsit, mint a melynek finom aczéltollai vannak.

Épen azért szükséges felette vigyázni arra, hogy a gyermek nagy igényekkel ne nőjön föl, sőt inkább tanuljon a maga kényelmére bizonyos dolgokat maga is elvégezni. Ne essék teszem kétségbe, ha friss vizet nem ké-

szítettek be szobájába; hanem tartsa igen természetes dolognak, egyszer vagy máskor hozni magának, szóval ne szokják a nagy szolgálatra; mert nincs megírva senkiről, bármily kecsegtető körülmények közt éljen is eleinte, hogy mi lesz belőle, s fog-e mindig egy vagy több szolga ugrani fejének egy billentésére.

És valljuk meg őszintén, álszemérem nélkül, etekintetben előbbre állanak mágnásaink a középrendnél. – A középrend sokkal több elkényeztetett, naptól, széltől, hidegtől, esőtől, strapaziától iszonyodó úrficskákat mutat-hat föl, mint amaz osztály, melynek fiai a legtöbb esetben oly edzett testtel bírnak, hogy nem egy könnyen fognak akár a hosszú kocsizás, napszámrai lovaglás, hideg és meleg miatt elbágyadni, egy kis léghúzás miatt rheumáról panaszkodni, s egy kis csípős széllel már iszonyú schawlok, plaidekkel, bundákkal felfegyverkezni, egy kis gyaloglástól ájuldozni, vagy legalább ilyest affectálni.

Holott a középrend fiainak lenne épen szükségök, miután a nagy többség épen nem számíthat uradalmakra, de csak tágasabb birtokra sem, hogy megtanuljon nélkülözni bizonyos kényelmeket, megtanuljon túrni fáradalmat, hideget és meleget egyaránt, meggondolván, hogy:

Multa tulit fecitque puer sudavit et alsit,
Donec optatam potuit pertingere metam.

Veszedelmes, csábító, élvsóvár idöket élünk, azért ha valaha, most kell a szüléknek életbölcseségét elővenni. Napjainkban mindenki csak élvezni akar, és senki nélkü-

lözni; de az élvezhetés tekintetéből dolgozni, fáradni kevésnek van igazi kedve, legtöbbet csak a kérlelhetlen kényszerűség hajt a munkára.

A börze-játékok, a lottériák korszakát éljük, hol egy csapással dúsgazdag akar lenni a nagy többség, és csak kevés akad, ki kedvvel, elszánt erős akaratall bírjon alulról küzdeni föl magát, lépcsőről lépcsőre a munka mezején.

Közkatona lenni napjainkban már csak az akar, ki olvasni sem tud; ki csak parányi műveltséggel dicsekedhetik, már a tábornokságon óhajtaná kezdeni e pályát.

A genialitás, a lángész nem elégszik meg, mondják, köznap körülményekkel, utat tör az magának fel a magasba, nem lép az a lépcső fokain felfelé lépcsőről lépcsőre, egyszerre egy ugrással fent akar ő lenni a célnál.

S hánynak nem törik a nyaka, vagy legalább is a szárnya a merész ugrásnál, hogy elveszítse aztán a rendes fölballagás lehetőségét is.

A kereskedő, a mint boltot nyit, oly fénynyel kezdi üzletét, hogy a kirakat maga képes megbuktatni, ha különös szerencse nem kedvez neki.

A gazdatiszti gyakornok egyszerre uradalmak kormányzatára vágyik.

Színész többé inas, vagy egyéb kezdő szerepre nem találkozik s egyszerre Bistori, Aldridge akar lenni.

S az író ha egy pár gyarló novellát, vagy verset összegabalyított, már megvárja, hogy arczképe bemutattassék a világnak, vagy ha ez nem menne, legyen szabad magát az értetlenség, a közöny, a hazafiatlanság marttyrjakint tekinteni.

A festesz alig került ki a mester corrigáló irónja alól, már Horace Vernét babérjait véli homlokán lengeni.

A zenész, még bajusza sem nőtt ki, s már azt hiszi, ha hosszú haját növeszt, hát Liszt Ferenczhez egészen hasonlóvá lőn.

Szóval a szédelgések korát éljük, rakva vagyunk ál géniekkal, vége a tekintélyeknek, vége a rendszeres kintartó munkának, a lépcsőnkinti haladásnak. Csillogni, élvezni, ragyogni vágyik mindenki, de e csillogás-, ragyogás- és élvezetért hosszú évek során küzdeni, csak ritkaságképen egy-egy elszánt ember.

De im, hova nem ragadta tollamat az eszmelánczolat; no de nem épen rősz helyen járunk. E szédelgés ellen dolgozni vájjon nem hivatása-e a családapának; nem szépen, nemesen fogja-e föl hivatását, ha a társadalomnak higgadt, képzelődés nélküli, dics vágyó, de nem túlhiú, szerény, munkaképes egyéneket nevel, kik nem becsülik túl erejüket, bár érzik is a nemes hivatást keblökben, az erőt idegeikben, de tudják egy úttal azt is, hogy egy csapással nem vették be Tróját, hogy a ki czélt akar érni, annak fáradnia is kell.

Azonban bármily hibákat lehetne is a ügyermekek növelése körül fölmutatni, egészben mégis, főleg a legújabb reál irányú korszakban, sokkal több okunk van rajta megnyugodni, mint a nők növelésére nézve.

Nem akarom itt, miután minden józan ember tudja, mily roppant, mily nagyszerűleg fontos szerepe van a háziasszonyoknak az életben, mennyire nyugszik rajtok egész családok jelene, jövője, mennyire függ tőlök anyagi és szellemi boldogúlhatása, vagy végromlása egyes

házaknak, és mégis mily sajátságos irányt vett a nőnevelés újabb időkben, oly irányt, hogy lehetlen reá a gondolkozó embernek fejét komolyan meg nem csóválania.

Nem akarok én épen a magyar aristokratia leányai neveléséről szólni, bár ott is eltérne egy kis reform, ott is elkelve egy kissé több háziasszonyi talentom, egy kissé több gazdasszony, kevesebb kulcsárnő általi házvezetés, mert nincs az a sok, mely ne fogyjon, és sokszor végkép el ne fogyjon a hibás kezelés által. De inkább csak a középrendet akarom újólág érdekelni, mint a melynél az efféle tévedések hamarább vonják a gonosz következtetéseket magok után.

Azt mindenki elismeri, hogy a leánynak az a sorsa, hogy férjhez menjen, hogy férjhez menvén háziasszony, gazdasszony legyen, – hogy a háziasszonynak igen sok gondjai, tenni valói vannak, hogy ismernie keli a háztartás betűit az a-tól a z-ig, hogy épen a háztartás az, mely egyenkint véve csekélységekől áll, hogy e csekélységeknek látszó dolgok, összesen mégis sok pénzt képviselnek, hogy, ha szigorú, értelmes fő nem vezeti az egész kormányát, temérdek hasztalan pazarlás történhetik a háztartás minden ágában; hogy a valódi háziasszonynak épen úgy, mint a gazdának ezer szemmel kellene bírnia, hogy mindenre kellőleg felügyelhessen, és mégis úgy vannak leányaink nevelve, hogy azzal a létező két szép szemmel sem látnak *úgy*, mint kellene; azt sem használják úgy, mint használni lehetne.

Napjainkban miből áll a *comme il faut* nőnevelés?

Abból, hogy tudjon a leányka zongorázni, angolul,

franciául, németül beszélni, szépen táncolni, ízletesen sőt elegánsul öltözni, aztán díszmunkákat készíteni.

Feltevén, hogy mindezt tudja, készen van a leány arra, hogy haza térvén az intézetből, vagy kikerülvén a gouvernante kezei alól, bemutattassék a világnak és férjhez menjen.

Igen de készen van-e egy úttal a leendő háziasszony, a leendő anya is? kinek vállain egy ház, egy család terhe, gondja fog nyugodni, kinek ébersége, munkásságától van föltételezve a férj, a család boldogulása?

Valljuk meg ismét őszintén, hogy e különben kedves, szeretetre méltó, bájos mozgású, gyönyörűn éneklő, zongorázó, tánczó hölgyecske minderre még nincs készen.

És miért nincs készen?

Mert senki egyébre nem gondolt nevelése körül épen annál, hogy e csinos gyermekből, kinek lelki ereje minden jóra, szépre, hasznosra fogékony, egyebet képezzen, egy a nagy világ salonjaiban kellemmel forogandó, hódító tulajdonokkal ellátott dámánál.

En csak a dáma szó mellett maradok (zárjel közt legyen mondva) mind addig, míg annál az affektált delnő, mely nevezet deliséget, vagyis a szépség és harmonikus testalkat magasabb fokát feltételező, – ellenszenves szónál jobbat nem farag valaki.

Senki nálamnál nagyobb tisztelettel nem viselkedhetik a nők azon aetheticai szép tulajdonságai iránt, mely őket oly magasra emeli e prózai életben, mely a szép, a nemes ideál képeivel hozza őket párvonalba; mely tulajdonok kiemelik őket a mindennapiság szennyéből. Ki az,

ki, legyen ifjú vagy öreg, kedvtelve, elragadtatva ne le-
geltesse szemeit egy gráciáteljes mozgású, egy zeneértő,
egy elragadó társalgású szép hölgyön? A szép, a nemes
íránt egyaránt fogékony mindenki, ki csak némileg
művelt lélekkel bír is, ki a szép és rút, a harmónia és dis-
harmonia között különbséget képes termi.

De én szeretem megkülönböztetni a nőt a salonban,
és a háztartás komoly gondjai között, s óhajtom, hogy, ha
honn van amott, otthonos legyen itt is, s ha e kettőt
összeegyeztetni nem lehetne, mit kereken tagadok, tán
tanácsosabb lesz a saloni szép tulajdonokból engedni le
valamit az utóbbi javára.

Kiben mindkét tulajdon, a salon és a háziasszony
szép tulajdona van egyesítve, az aztán a legtökéletesebb
valami, mit a földön képzelni lehet.

Az ilyen nő előtt aztán földig lehet hajolni.

Ilyen nő lebeghetett Schiller szemei előtt is, midőn
ezt írta:

Ehret die Frauen, sie flechten und weben
Himmlische Kosen, in's irdische Leben.

Ez lenne az arany közép út, melyet oly kevesen
bírnak eltalálni.

Mert ha a ház asszonya a legfinomabb saloni művelt-
ség mellett egyszersmind derék háziasszony és gazdasz-
szony is: akkor nem kell félteni őt, hogy takarékos is ne
legyen egyszersmind mindennemű kiadásaiban; mert ez
bizonyosan fogja tudni, honnan hull a makk, s nem fogja
költségeiben a józan ész-szabta takarékoság korlátait
túllépni.

Átalában az ízlés nemessége végetlen nagy tényező mindenkinél, de főleg egy nőnél, ki egyszersmind házi-asszony, sőt családanya is.

Kinek jó ízlése s műveltsége van, nincs szüksége annak pöffeszkedő, dagályos fényre, hogy illendően mozoghasson a világban. Ily nő a legegyszerűbb ruhában is imponál, nem keres bársony bátorokat, hogy háza a comfort képét mutassa, van az ő lényében valamely varázserő, kezeiben egy oly bűvös hatalom, mely lelket önt mindenbe, mit érint, lelket és nemességet.

Ki az, ki nem tapasztalta az életben az ízlés, a tapintat hatalmát. Belépünk néha egy-egy házba, hol szinte fáj a szemünk a fénytől, roppant halmaza van a fényűzési czikkeeknek, van ott minden kigondolható kényelmi eszköz, egymást éri a chinai porcellán, a nyugszék, a függöny, a szőnyeg, a szobor, a virágedény, a képek, a tükör s ég tudja mi, s mégis úgy fáj látni mindezt, oly üres, oly hideg az egész, úgy szembeötlik a túlhalmozás, a valódi elegancia, az ízlés, a nemes rendező lélek hiánya, bolti kirakat benyomását teszi az egész; míg egy más helyen egyszerű, nem drága a bútor, kisebb a tükör, vagy legalább kevesebb, egy pár jó kép függ csak a falon, egy pár virágcserep stb. látható csak, de a mi van, az mind oly helyen áll, hogy bár hónapokig törjük fejünket, jobb helyet nem fognánk neki találni, s az egészen oly megnyerő, oly otthonos szellem ömlik el, hogy oly jól esik ott lenni, jól esik a szemnek reá nézni; nincs itt semmi fölösleges, a mi van az mind szükségesnek látszik, még az a pár könyv is az asztalon úgy oda illik, hogy a világért sem tudnók épen e pár könyv

nélkül azt a kedves körrajzokkal bíró asztalt nélkülök képzelni. S mi az, mi ez utóbbi berendezést oly kedvessé teszi? mi az, mi által emez imponál? a rendező, művelt lélek, ízlés hatalma által.

Amott könyv nélkül is tudjuk, hogy a ház úrnője egy üres piperebálványzó, követelésteljes, sok költségű asszony. – Emitt a nemes, követelesnélküli, művelt léleknek, sokkal kevesebb költséggel járó, vagyis takarékosabb, és mégis hódítóbb kifolyásával találkozunk, mely körül minden oly nyugodt, higgadt, kedélyes, fesztelen, s mégis illemes, melynek körében a lég oly zamatos, oly éltető, oly élvezetes.

Oh a valódi műveltség végetlenül nemesítő valami. Mennyivel könnyebb egy művelt emberrel vagy növel érintkezésben lenni, mint egy félművelttel, mi egy veszélyes categoria. A félművelt ember végetlenül követelő, hajszálon rágódó, örökösen apprehendáló, más szemében a szálkát is, de a magáéban a gerendát sem látó, két lábú tollatlanja Platónak; ki mindig és mindenütt csak első, legalább az elsők között akar lenni, a nélkül hogy nyugton s öntagadással tudná számon venni önmagától, vajjon bír-e azon tulajdonokkal, melyek e szerepre alkalmassá teszik. – Hiszen ha elismerné saját gyöngeségeit, árnyékoldalait, körülményei hézagait, akkor tán nem is volna, legyen bár mily egyszerű ember, félművelt többé, akkor a művelt emberek sorába kellene őt soroznunk, hol az első szabályok egyike: ismerd meg tenmagadat.

Nem kell azonban összezavarni a fogalmakat. Igen köznyelven forgó valami e szó: művelt, s vajmi kevesen vannak, kik annak valódi értelmét ismerik.

Ha valakinek jó szabója van, jól öltözik, jól tudja magát meghajtani, ildomosan forog az emberek között, tud beszélni a nap dolgairól, színház, concert, lófuttatás, s több effélékről: készen van a művelt ember. Pedig mind ez csak a külső máz, mit megszerezhet mindenki, kinek elegendő pénze s ideje van emberek közt forogni. Ez csak olyan forma, mint a művelt ember, de nem az, ha a szív s az elme valódi értékére fejtve nincs.

Azért hallani sok felől a panaszt a műveltség, a civilizatio ellen, mert az illetők sok álművelt emberrel jöhetnek érintkezésbe, kik nem bírván a szív nemességével, ferde fogalmakat terjesztenek magok körül a valódi műveltség iránt.

A valódi művelt ember szerény, nyugodt magaviseletű, nincs rajta feltűnő valami, nem hányja-veti magát, nem dicsekszik pénzével, eszével, összeköttetéseivel, megbecsül mindenkit, de magának is meg tudja e becsülést szerezni, nem irigy, örül más szerencséjén, sőt szívesen közremunkál azon, becsületére féltékeny, nem enged azon semmi szennyet ejtetni, de viszont másokat sem tart minden szíre-szóra gazembernek, szóval körülbelül az, mit a gentleman meghatározásában szépet, jót, nemest össze lehet szedni.

Ily tulajdonokkal bírván egy valódi művelt ember, igen természetes, hogy nem is lehet oktalanul költekező vagyis pazarló, mert ez ismét ellenkezik ama nyugodtsággal, melyet jó tulajdonai között föltételeztünk, kivéven egyes ritka eseteket, hol a túláradozó lángelme, tevékenység, s összekötések oly kiadásokra ragadják az egyént, melyek megtagadása alig áll hatalmában.

E most mondottakat azon szülék megnyugtatóására kívántam előadni, kik látván elüttök az álműveltség kinövéseit, azt hiszik, hogy a műveltség általában a fényűzéssel, az uraskodás-, a pazarlással együtt jár, s nem kevés gondba merül fejők akkor, mikor arról van a szó, hogy fíjokból művelt embert formáljanak.

Hiszen a műveltséggel együtt jár az önismerés, saját körülményeink összevetése, a megfontolás, a higgadság, s ki e tulajdonokkal bír, lehet-e azt féltetni, hogy a nagy világ zaja elkapja, vagy ha perczekre eltántorodott is, mi nélkül alig van ember: nem bizonyos-e, hogy észre jó, magához tér kábulásából, s követni fogja az ösvényt, melyet a józan ész elébe szabott.

De térjünk vissza a nőkhöz.

Ha már láttuk, mily fontos a nők hivatása, mily felelősség fekszik vállaikon házaik jóléte tekintetéből, s ha vesszük észre azt is, hogy egy jó háziasszony, egy anya kellékei között nem épen főhelyen áll a nyelvtudomány, a zene, a tán ez, a toilette mestersége: igen természetes az, hogy a nők nevelése körül reformot óhajtsunk, egy reálabb irányt kívánjuk abba beleszőni, mely ha nem egyedül prózai dolgok felé fordítja is a fő figyelmet; de legalább a kellemeteset a hasznossal igyekezzék öszhangzásba hozni.

A mit itt a nőnevelést illetőleg elősoroltam, természetesen inkább a vagyonosabb osztály ama részét érdeklí, mely leányait leginkább intézetekben, vagy egészen nevelő nők által szokta képeztetni.

Egészen más tekintetbe jönnek azon leánykák, kik akármely oknál fogva az anyai védszárnyak alatt s a ház-

tartás gondjaiban nőnek fel, s a háziasszony s az anya minden tennivalóival tökéletesen ismerősek s mint asszonyok helyzetüket csak változtatják; de abba egészen belé találják magokat s kötelességeiknek megfelelni képesek is; de megfelelni már csak a szokás erejénél fogva is akarattal is bírnak.

Azonban, bárhol növeltetett légyen a nő, vagy honn vágy a házon kívül, az anya vagy a növelő nő képezte őt, minden esetre szükséges, hogy bizonyos fokig ki legyen fejtve kebelében a műveltség.

Nem értek én a női műveltség alatt valami cifra dolgokat, leginkább kívánom értetni a szív nemességét, a kedélyességét.

Mely tulajdonok egyedül teszik képessé őt arra, hogy mások gyöngeségei iránt elnéző, követeléstől ment, szeretetteljes, kíméletes modorú, házias, női kötelességeit ismerő s azt híven teljesítő legyen.

Az ily nő valódi áldása férjének, családjának. Az ő oldala mellett, az ő pillantására lesimulnak a gondok ránczai a küzdő férj homlokáról; nem nehezíti meg az ily nő férjének állását követeléseivel, sőt inkább a lehetőségig lehangolni igyekszik vágyait, elnéző kis hibák irányában; nem vágyik ki a ház köréből, ott leli föl mindenét; nem kapkod a világ hiúságai után, szerény óhajtsái és tetteiben, háza a rend az ízlés tüköré.

Ily nővel nehéz rossz házasságot élni még a durvaságra hajló férjnek is. A valódi nőiség, a szeretetteljes kedélyesség előtt le kell raknia annak is fegyvereit.

S bár igen sokszor igaz a példabeszéd, hogy okos embernek jó asszony a felesége; de áll ám viszont ezer meg

ezer esetben az is, hogy egy derék kedélyes nő mellett megjuhászodik a legvadabb férfi is.

Egyáltalában nem kell hinni, hogy a műveltséggel a követelés, a műveletlenséggel, vagy szelidebb kifejezéssel élve, az egyszerűséggel, az igénytelenség karöltve jár. – E tételt az élet számos esetekben czáfolja meg. Ki az, ki közölünk nem tapasztalta volna az ellenkezőt akár a nők akár a férfiak között?

A műveletlen embernek sajátos fogalmai vannak az életről s annak minden mozzanatairól. Ő minden alkalommal külsőségekben keresi a hatást, érezvén ösztönyszerűleg, mily keveset nyom szellemileg, cifra fogat, livrée, költséges sőt pazar háztartással iparkodik imponálni az embereknek. Ha nő a kérdéses egyén s hozzá asszony is: jaj szegény férjének, mert nem győzi a szabó-kontót fizetni, s ha útra indul, nem mozdulhat a skatulyáktól, szóval: igény, követelés egész élete, nincs más gondolata mint a pipere, drágább vagy szerényebb kiadásban, a házi csendes életben nincs világa, s kivágyik, talán maga sem tudja hova, de minden esetre oda, hol zaj van és költség s multság derűre borára.

A művelt lélek és szív a lehető legdrágább nászajándéka a menyasszonynak, mely leendő házat egy oly bűvös erővel önti át, hogy jól fogja abban magát érezni a férjtől kezdve minden abba belépő idegen is, a nélkül tán sokszor, hogy tudná miért, legyen bár e ház szerény mezei lak, vagy büszke kastély.

VII.

Teljesen igaza van a Magyar Társas Élet írójának akkor, midőn azt mondja, hogy „Alig van ország evilágon, hol a társas élet oly szétilált, oly szertehúzó állapotban volna, mint hazánkban, s ennek oka nem az, hogy a hon népessége különböző fajok, nemzetek halmaza. Ez okok más kútfőből erednek. A magyar általánosan büszke és hiú, igen örül mindenik, ha máson túl teszen, s bármi-ben kivívott előnyét érvényre emeli, s fõntartja. Ez természetesen más részről irigységet, elfojtott gyûlölséget szûl.” Ezt csak az nem hiszi és látja, ki nem akarja.

Én azonban e baj főokát, értvén a társas élet szagatottságát, a hiúság, büszkeség közjellemvonásán kívül először is a magyarországi birtokviszonyokban keresem.

Mily óriási ugrások vannak nálunk a birtokos osztályban vagyoni tekintetben, a fejedelmi birtok gazdagságától le azon legkisebb részletig, melynek tulajdonosa születésénél, származásánál fogva mégis némi érvényt követel személyének, szeretvén mondani az egyszeri névtelen olasz festésszel Raphael madonnája ellenében: „anchi io sono pittore” (én is festesz vagyok!) s mely kö-

vetelés a legtöbb esetben, kivéven a magasabb szellemi műveltség imponáló esetét, rendszeren gúnyos mosolylyal fogadtatik a vagyonosabbak részéről.

Vagyis magyarán szólván, a nagyobb birtok tulajdonosa lóhátról nézi a jóval kisebb birtok tulajdonosát, mi némileg az által van motiválva, mert nálunk az általános műveltség nem áll oly lábon még, hogy az anyagi különbségeket a társadalmi téren nivellírozhatná, s nem lehet tagadnunk, hogy legtöbb esetben a birtokos műveltsége, vagyona kiterjedésével áll egyenes arányban, legtöbb esetben, mondom, mert egyes kivételeket igen szívesen megengedek. – Mi némileg egy majdnem tisztán földművelésből élő nemzetről természetesen valami is, a mennyiben a birtok az egyetlen forrás, melyből ki-ki, maga s gyermekei művelésére megkívántató segédeszközöket merítgeti.

Ha valamely nemzetről el lehet mondani azt, hogy aristokratia, a magyar az kiválólag. Elkezdve pedig nem felülről, mint másutt kezdeni kellene, de mindjárt alulról, a nép legalsó rétegeiben.

Nézzük a proletár osztálynak cselédi categoriáját. – Van-e cseléd faj a világon, mely oly hiú volna urára, mely oly nagy becsét helyheztenne abba, hogy ura, kit szolgál, gazdag-e, szegény-e, gróf-e, nemes-e, vagy nem nemes, plane zsidó?

Ura születésére oly büszke, s iránta oly elismeréssel, kegyelettel viseltetik a magyar cseléd, hogy legyen a régi nemes ember bár szegényebb körülményű, mint egy birtokot vásárolt idegen, kinek családját nem ismeri, sokkal többre becsüli, szívesebben tiszteli, süvegeli amaszt,

mint az utóbbit, bár mennyire mutassa is életmódja, hogy gazdag.

Nagy hamar készen van nála, ha megharagszik, az utóbbi számára a „jött-ment” cím, míg amarról azt mondja, hogy „az volt annak az apja, még az öreg-apja is.”

Oly aristokratikus érzelmű a magyar cseléd, hogy alig tanácsos kisebb birtokú gazdának egy gróftól cselédet fogadni, úgy fitymálja az új helyét, úgy kicsinyli, hogy ezer a baj vele; a szegény izraelita pedig bármily jól fizesse cselédjét, csaknem instantia útján képes vele kötelességét megtéetni, és címe, legyen bár vagyonos, s legyen bár öreg, a legtöbb esetben csak „ifjúúr” marad; szerencse ha nem „kend.”

A volt úrbéreseknél szinte nagyon szembetűnő az arisztokratia, melylyel a telkes gazdák, kiknek jó rendén áll a szénájok, a fél-, a negyed telkesek, s mindannyian a zsellérek, s proletárok irányában viseltetnek.

A nemesi osztálynál még tágasabb a mező, mert míg különbözőbb nagyságú a birtok, itt már ezer holdtól a negyven-ötven holdig, sőt lejjebb is ugrál a vagyon. Az ezer esek már a mágnás osztálylyal coquettiroznak, azok szokásait, életmódját utánozzák, a százasokkal csak szükségből társalkodnak.

Ezután jó a százholdasok arisztokrátiája. Itt már nagy szerepet játszik a szebb lakás, szebb ló, inas, szakács, vadász tarthatása, vagy épen a kulcsár és ispán szerepeltetése.

A száz holdasok osztályából kerül ki a legtöbb komikus alak, ki úri nonchalance-szal emlegeti gyeplős lovát,

paripáját, ispánját, legényeit, üveges kocsiját, s több efféle úri dolgokat.

Szereti tudatni, s ha lehet, hajánál fogva is belerántja a társalgásba azon pár mágnás nevét, kikkel per te s tu van. Végetlenül örül a nagyságos címnek, s addig ürgeti, forgatja a dolgot, míg cselédei csakugyan reá kapnak, ha eddig már úgy nem címezték.

Szóval, e categoriában már igen erős a fertály mágnási hajlam, és szép számmal is nővik ki belőle magokat, kik aztán készek, ha máskint nem megy a dolog, a lehetőségig nélkülözni honn, hogy adandó alkalommal egyet-mást „mitmacholhassanak.”

Szóval, megvan biz az a kitűnni-v ágy ás, hiúság minden osztályánál a nemzetnek; csoda-e hát, ha megvan a mágnási osztálynál is; hiszen tán annak is van anynyi joga hozzá roppant birtokainál fogva, mint az említett osztályoknak.

Igen távol van azonban tőlem, hogy az érdeklett kinövését a társadalmi életnek, egymás lenézését, sőt tán gúnyolását is védelmezni akarnám. Ellenkezőleg egy oly valami kisszerűnek, kiskorú dolognak, nevetségesnek tartom a külön vagyon és értelmi categoriák egymás irányábani pöffeszkedését, mi egy nagy vonású nemzethez épen nem illik.

Egy kaptafára verni azonban lehetetlen az embereket, hagyjuk meg mindenkinek jogát, azokkal társalogni, kikkel a körülmények azonossága szerint társalogni leghajlandóbbak. Hiszen tagadhatlan dolog az, hogy az egyenlő viszonyok leginkább befolyanak az emberek összehozására, s ha megengedjük a száz holdasok

birtokosainak, hogy a szomszédos száz holdon túl aprózott birtokosok társaságát ne keressék, bár azok közt is vannak hason műveltségű egyének, s az idegenség szinte nincs helyén, vagy nevelhetnének amazok is magoknak a polgárok, s a kisebb birtokosok köréből magok számára embereket, mint a Társas Élet írója megjegyzi a mágnásokra nézve: nem szabad jogosan türelmetlenkednünk, ha a főrangúak is leginkább csak a magok körében keresik föl a társalgás élvezetét, s a középrendet meg lehetőségen ignorálják.

A középrend alatt nem értem a nagy birtokú nemesiséget, hiszen azok úgy is föl vannak véve, ha eléggé műveltek a főrangúak köreibe, miután velők vagyoni helyzetüknél fogva teljesen egy lábón is élhetnek és élnek is. De értem azt a középosztályt, melynek birtoka jóval elüt a mágnásokétól, s mely amazokkal a concorrenza úgy is nehezen állja ki.

Sőt bár mennyire elismerjem a mágnási osztály társas életi könnyűségét, fensőségét, életmódja aestheticus vonalait, lelkem meggyőződéséből merem mondani, hogy nem is tartom a mérsékelt vagyonú közép osztályra nézve üdvösnek anyagilag s mi mindig fő szempont marad szemem előtt, a teljes amalgamizálódás kilátását, azon szomorú tapasztalást szerezvén magamnak az életben, hogy kevés kivétellel mind elpusztul azon közép osztályú család, mely a főrangúak társaságát hajhászta, vagy hajhászta.

Mert az emberi hiúságból önkint folyik, hogy az egész háztartást, életmódot fel szokták csigázni az illetők a csak fényeshez, comfortablehoz szokott magas ven-

dégek kedvéért. Equipage, cselédség, bútorzat, konyha és minden, minden kiforcíroztatik a rendes kerékvágásból, míg a család teljes végromlásával végződik a kapaszkodás.

Úgy jár az ilyen ember, mint az egyszeri cserép fazék, mely a vasfazékkal indult el egy útra, s mentek, mendégéltek szépen karon fogva egy darabig; de im a vasfazék egy dőzczenésére érintkezvén oldalaik, a szegény cserép fazék darabokra zúzatott.

És úgy jár mint Phaedrus békája, melyről azt a corollariumot írta meg a meseíró, hogy „inops potenter dum volt imitare perit.”

S ez magában a dolog természetében fekszik. – Az emberekben kiírthatlan valami az az álszemérem, szegény enli a nagyobb igények ellenében egyszerűségét, s teljes erőfeszítéssel iparkodik azokat kielégíteni, takarogatja hézagait, mázolgatja a ki-kirívó szükségeket, feszül a húr minden oldalról, míg végre, mint előre látták a belátóbbak, csakugyan elszakad.

És ennek a gazdagok egyáltalán nem okai, hogy így van, miután mindenkinek teljes joga van vagyónát úgy élvezni, mint neki tetszik a netovább korlátai között, s arról ők aztán nem tehetnek, ha eszébe jut valakinek, kevesebb erővel véghez vinni mindazt, mit ők játszva tehetnek. – Vessen számot saját botorságával az, ki számot nem vetvén körülményeivel, el kivágyott egyszerűbb bár, de nyugodtabb életet ígérő kis köréből s oda vágyott, hol számára nem virul a zöld ág; de sokkal hamarabb megterem a koldusbot.

Nem szándékom nekem e sorokkal válaszfalat építeni az említettem két osztály között, vagy ha már

létezik e válaszfal, erősíteni. Épen nem, sőt óhajtanám, hogy végkép lehullván e sínai fal, ha nem is a folytonos együtt-társalgás, az egymás látogatására nézve, de a köznemzeti érdekek irányában teljes bizalom és egyetértés uralkodjék a nemzet minden osztálya között.

Nincs arra szükség, hogy derűről borára együtt ebédelgessen, vadászszon, theázzon a mágnás és közép osztály: tán csak azért, hogy ama finom, könnyű társalgási modort elsajátítsuk mi, melylyel a főrangúak bírnak, hogy tán a műveltség köztünk erősebb hódításokat tegyen.

Mert tagadom én, hogy a középosztály ne bírjon elegendő anyaggal a műveltség kifejlesztésére, tagadom én, hogy a középosztály nem bír tényleg oly művelt emberekkel, kik bármily osztálynak is becsületére válnának, habár tán nem mozognak is egyénei oly könnyűséggel, oly kecsesei a salonok sima padlatán, mint azok, kik annak levegőjében nőttek fél, ez az ő érdemökből szerintem keveset, vagy semmit sem von le, a fő dolog mindig csak az maradván, hogy az ész és a szív helyén legyen; a többi mellékes.

Ha van hát anyag a műveltség fölfogása s fejlesztésére a középosztályban, s nem hibáznak helylyel közzel valódi műveit emberei is: ugyan mi tartóztatja ez osztályt vissza, hogy önmagából fejtsen ki oly erkölcsi műveltségi erőt, mely imponáljon a legmagasabb köröknek is? S ha ez megtörtént, nincs mit félnie a közép osztálynak többé a lenézetés, a gúnytól; mert az erkölcsi erő hatalmasabb védeszköz minden másnál, igen sok esetben.

Fogadja keblébe a középosztály a művelt polgári köröket, a gazdatiszti karnak eddigelé mellőzött, s gyakran kitűnő műveltséggel bíró egyéneit, s forrjon velők össze saját érdeke, saját ereje tekintetéből.

Mert ha ezt nem teszi, mindaddig, míg nem teszi, addig hasonlítanak recriminációi, annak emberéihez, ki más szemében a szálkát ugyan meglátja, de a magáéban a gerendát sem.

Egyébiránt ne kecsegtesse magát senki oly aranyhegyekkel, mintha valaha bármi tekintetben teljes egyetértés, és zavartalan társas élet állhatna elő bárhol is, annál inkább nálunk.

Az emberek bizonyos tekintetben ugyanazok maradnak mindig, és minden országban. Ne higgye senki, hogy az angol lord valami különösen népszerű életmódjában; őt csak a pezsgő közélet hozza szorosabb érintkezésbe az emberekkel; a választások, a lóversenyek, a meetingek igen jó közvetítők. Emlékezzünk csak vissza a gyűlések és tisztújítások idejére, nincs-e igazam?

A nagy vagyon mindenütt elszigeteli magát a tömegtől. M. L. azon arisztokráciája, mely „im Bürgerthume rühmlich untergegangen ist” tán épen egyike a legtürelmetlenebb arisztokráciáknak máig is.

Nem mondom én hogy ez helyesen, jól van így; de minden esetre olyan tény, mit tagadni nem lehet, úgy nézván a világot a mint van, s nem a mint lennie kellene.

Óhajtom én is szívemből, hogy az emberek a belső érték szerint becsüljék egymást, s ne a sors véletlen adományai után. A művelt lélek s nemes jellem legyen az

ajánlólevél nagy és kicsi számára egyaránt, mely előtt fölnyíljanak a palota és a kunyhó ajtai ha kell, s azon tért, mely őket illeti a társadalom téréen, elfoglalhassák.

Az emberek egymás kölcsönös segélye nélkül nem élhetnek, kívánatos hát hogy, ha érdekeik vagyis a véletlen egymás közelébe hozza a különböző sors fiait, ne tekintsék egymást a bizalmatlanság és megvetés, a fitymálás gonosz szemüvegével fegyverezett szemekkel; hanem a műveltség és nemes szív elnéző, szeretetteljes, előítélet nélküli hajlamával.

Ekkor, de csak ekkor lenne elérve ama kívánatos egyetértés, mi nélkül semmi nagyot tenni, semmi szépet, magasztosát, sem keveseknek sem nemzeteknek elérniök nem lehet.

Avagy ki az, ki Mocsáryval szívéből nem sóhajtja el: „Szeretném úgy látni e nemzetet, mint egy derék háznépet, kedélyes elvonultságban, boldog egyetértésben, hogy ebben találna nyugalmat, elégedettséget, vigaszt, a nagy világ hányattatásai, s a balsors súlyos csapásai után. – Szeretném látni serény munkában a közjólét, a közös töke érdekében!”